ARD bilten 13/99

Biro za arhitektonsko projektovanje, istraživanje i edukaciju, Beograd,
Architectural Research and Design Studio, Belgrade

REZULTATI PRIJEMNOG ISPITA GENERACIJE 1998/99

Ispratismo u život i 16-stu generaciju naših polaznika, teta Nada i ja odosmo u banju Kanjižu da se malo izduvamo, pa se i vratismo, a odmah po povratku eto nam i nove dečice. Jedno od prvih pitanja koje mi se postavlja je "...A kako Vam je prošla prethodna generacija?". Na moj odgovor: "Pa, to zavisi od načina prikazivanja rezultata!", neki će samo reći "A, tako...", dok će drugi upitati kako je to moguće, zar nisu dva i dva uvek četiri! Pitanje im je bilo jasno, kazaće oni, kako su prošli MOJI djaci i šta tu ima da se mrsi? Zar to nije jednostavno?

Pa da vidite, i nije. Kao što već znate, kod nas se nastava odvija kroz tri tromesečja i lepo bi bilo, ali nije uvek slučaj da nam sva deca prodju kroz kompletnu nastavu. Već posle prvog tromesečja cca 5% dece odustane pa se, ili opredele za neku drugu profesiju, ili predju na neki drugi tečaj koji im više odgovara zbog razdaljine, termina, načina nastave, itd. Takve, potpuno brišemo iz evidencije jer, položili kasnije ili ne, samo prvo tromesečje nije dovoljno da bitno utiče na ispitne rezultate. Zatim postoje i oni kandidati koji se ne upišu u redovnom septembarskom roku, već u toku prvog tromesečja popunjavaju preostala slobodna mesta. Tu su i oni, koji se upišu

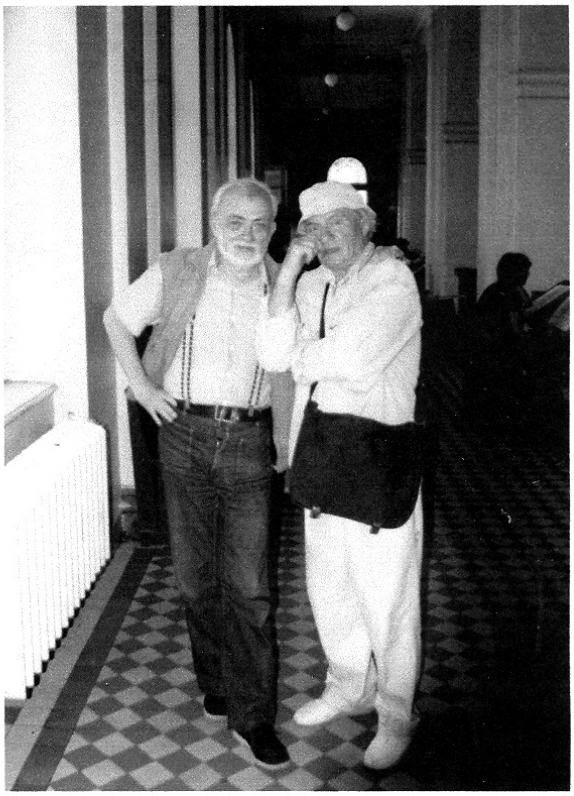

Tokom priprema u auli AF-a posetio nas je i moj uvaženi prijatelj, arhitekta medjunarodnog renomea. G. Ilija Gligorijević.

tek početkom II tromesečja na upražnjena mesta onih koji su otišli. Osim toga, posle Nove godine dolazi do novog pritiska onih koji su se tek sada "probudili" i opredelili za arhitekturu. Veoma često za njih formiramo novu vanrednu grupu, ali smo prinudjeni da ih upozorimo da je njihov stepen rizika znatno povećan, jer kad bi njihove šanse bili iste kao

U ovom prostoru je održan prijemni ispit sredinom jula 1999 godine.

kod "septembarske klase", onda bi ovaj kurs počinjao u februaru za sve. Pa ipak, pritisak se nastavlja i u toku II i početkom III tromesečja, bez obzira na rizik (što bi se reklo:"Mož da bidne ali ne mora da značl!"), da bi postao stravičan početkom juna, kada se veliki broj dece i roditelja javlja iz unutrašnjosti. Deca su im konačno maturirala, otreznila se od maturske večeri, dobila svedočanstva i sada bi trebalo "da se samo malo doteraju pre ispita!". Naravno, to ne ide, prase se ne goji uoči Božića, ali se desi ipak da neki od njih uspešno polože, pošto su se prethodno spremali kod nekog lokalnog slikara, najčešće nastavnika u gimnaziji. E, sada ja postavljam pitanje: čije rezultate da uzmem u rasmatranje prili kom analize uspeha i prolaznosti našeg kursa? Da li je u redu da kao svoje učenike smatram i one koje su kod mene proveli samo dve-tri nedelje pa su onda popadali? Verovatno ćete se složiti da nije (ma da možda i nećete). U redu, ali šta ćemo sa onima redjima koji su svoja skromna predznanja tokom tog poslednjeg meseca uspeli da izbruše i doteraju, pa su položili? Da li njih da evidentiram kao svoje učenike? Kako da ne, reći ću ja. Ma nemoj, rećićete vi, otkud sad pa to, to nije u redu. Evidentiraš ih kada polože, a izostavljaš ako padnu! Sada vidite i sami da se rezultatima može manipulisati na razne načine i da prikaz odredjenog rezultata mora da bude praćen prikazom prethodnih ulaznih podataka, odnosno da je moje kontrapitanje bilo sasvim opravdano.

I zaista, ove "mutne" kategorije polaznika, koji to i jesu i nisu, mogu da budu zgodno sredstvo manipulisanja, kada se prikazuju rezultati jednog ovakvog tečaja. One redovne, uspešnije, prikažemo u celini, a prosek popravimo tako što pozitivnom skoru pripojimo i sve one (i samo one!) koji su položili, iz drugih kategorija. To, u principu, ne mora da bude pogrešno, ali mora da se naglasi: prosek je takav i takav, ali pod takvim i takvim uslovima. Dabome, ako je rezultat jako slab, onda nikakve manipulacije ne pomažu. Tada je bolje ćutati, a na pitanja davati neodredjene, blago optimističke odgovore.

Na sreću, naši ovogodišnji rezultati nam dozvoljavaju detaljnije analize, a profesionalna savest nagoni na maksimalno otvaranje karata. Evo dakle, šta smo uradili:

Prvo smo podelili naše polaznike na ukupno 6 kategorija i to:

A – Redovni polaznici koji su odslušali u potpunosti sva 3 tromesečja.(njih je bilo 55.71%)

B - Redovni polaznici koji su u toku jednog tromesečja (prvenstveno zbog ratnih uslova) imali prekid u nastavi.(12.86%).

C - Polaznici koji su odslušali ili samo 2 tromesečja potpuno, ili 3 od kojih 2 nepotpuno. (njih je bilo cca 11.43%)

D - Polaznici koji su odslušali jedno tromesečje potpuno, a jedno delimično (cca 5.71%).

E - Polaznici koji su odlušali ili jedno tromesečje potpuno, ili dva delimično.(cca 4.29%)

F - Polaznici koji su se uključili tek u drugoj polovini III tromesečja. (cca 10%)

Iz sasvim razumljivih razloga, iz daljeg ćemo obračuna isključiti sve polaznike iz kategorije F, bilo da su položili ili pali. Njihovo kampanjsko angažovanje na kraju III tromesečja ni u kom slučaju ne može biti odraz rada na ovom tečaju.

A sada da vidimo prolaznost pojedinih kategorija:

Kategorija A	79.5%	
Kategorija B	88.9%	81.25%
Kategorija C	62.5%	
Kategorija D	50.0%	
Kategorija E	66.7%	60.00%

Podjemo li od, za nas najpovoljnijeg, slučaja kada u obračun uzimamo sve redovne polaznike iz kategorija A i B, kao i samo primljene kandidate iz ostalih kategorija, prolaznost će u tom slučaju iznositi 84.21%.

Ako li pak, obračunamo samo redovne polaznike (kategorije A i B), bez ostalih neredovnih, što bi možda bilo i najkorektnije, prolaznost iznosi 81.25%.

Ako u obračun uključimo sve polaznike iz svih kategorija od A do E, prolaznost je 76.19%.

Možemo konstatovati, dakle, da se, u zavisnosti od usvojenih promenljivih parametara, prolaznost naših polaznika godine 1998/99 kretala izmedju 76% i 85%.

Prikazani rezultati ukazuju na jednu činjenicu koja je značajna i za naše buduće polaznike. Naš kurs je kao knjiga u nastavcima. Uz sve priznanje časnim izuzecima, njega treba pohadjati tokom sva tri tromesečja.

Sve informacije, ponudjene preko 10 predmeta, medjusobno se ukrštaju i predstavljaju jedan jedinstveni informativni kompleks, namenjen ne samo budućem prijemnom ispitu, već i pripremi polaznika za arhitektonsku profesiju, kao i otvaranju njihovog mišljenja (o čemu će više biti reči u narednom tekstu o programu našeg tečaja). Izostajanje sa pojedinih časova, termina ili čak i sa celih tromesečja, neminovno obezvredjuje nastavu i tada je bolje naći neki drugi kurs sa strategijom: "dodji kad možeš i ostani koliko hoćeš". Svako treba pažljivo da odmeri da li mu više odgovara kompleksni sistem nastave sa mnoštvom informacija, od kojih mnoge prevazilaze ispitni program, ili sistem sažete nastave redukovane na utilitarne aktivnosti, kombinovan sa dodatnim korišćenjem literature, koje polaznik može dozirati po sopstvenoj želji. Mi smo se opredelili za prvi koncept, ali ne negiramo i druge pristupe,smatrajući da svako mora naći rešenje koje će najviše odgovarati njegovoj ličnoj situaciji i potrebama. A sada, da se mi vratimo, daljoj analizi naših ovogodišnjih rezultata.

66% naših polaznika je završilo srednju školu sa odličnim uspehom, 33% sa vrlo dobrim i 1% sa dobrim. Njihova prolaznost je sledeća:

- odličnih (36-40 poena iz škole) je primljeno 80.43%,
- jakih vrlo dobrih (32-36 poena iz škole) je primljeno 63.16%,
- slabijih vrlo dobrih (28-32 poena) je primljeno samo 20,00%,
- dobrih (24-28 poena) nije primljen nijedan naš polaznik.

Jasno se vidi da su sadržaj i dinamika našeg kursa bili prvenstveno usmereni ka boljim učenicima, koji imaju u većoj meri ukorenjene radne navike i lakše prate paralelnu nastavu. To ne znači nikako da je upis na fakultet zagarantovan samo odličnim učenicima (imali smo mi i "Vukovaca" koji nisu primljeni), niti da je prolaz potpuno blokiran slabijim djacima. Skoro svake godine nam prodje i po neko sa mršavim rezultatima iz škole, ukoliko je veoma motivisan i grafički nadaren. Medjutim, to su ipak izuzeci i svi učenici koji imaju ispod 32 poena iz škole moraju znati da su visokorizična kategorija, sa izgledima koji nisu veći od nekih 20%. Oni, dakle, moraju biti unapred spremni i na razočarenja i uvek imati razradjenu neku od rezervnih varijanti u pogledu izbora profesije. Ove godine, naši polaznici su se opredeljivali uglavnom za jednu od sledećih opcija:

- Gradjevinski fakultet, Beograd,
- Arhitektonski odsek Tehničkog fakulteta u Novom Sadu,
- Arhitektonski odsek Gradjevinskog fakulteta u Nišu,
- Istorija umetnosti, Beograd,itd.

Pravilo je, da su kandidati sa pripremljenom rezervnom varijantom, daleko smireniji i koncentrisaniji na prijemnom ispitu, dok oni koji izjavljuju: "Ili Arhitektura ili ništa! " ozbiljno greše i tokom ispita prolaze kroz veoma stresne situacije.

Za razliku od ranijih ispita, ove godine je kao jedino merilo podobnosti kandidata usvojeno slobodno crtanje enterijera sa geometrijskim telima u njemu uz maksimalnu moguću ocenu od 60 poena (maksimalni zbir poena iz škole je bio kao i ranijih godina 40 poena). Procentualna zastupljenost pojedinih

ocena na našem kursu ove godine je prikazana na sledećoj tabeli

Σ poena	Ocena	Procenat
60	10	11.11%
57	9.5	4.76%
54	9.0	4.76% 20.63%
51	8.5	9.52%
48	8.0	12.70%
45	7.5	11.11%
42	7.0	6.35% 39.68%
39	6.5	3,17%
36	6.0	4.76%
33	5.5	9.52% 17.45%
27	4.5	3.17%
24	4.0	1.59%
18	3.0	9.52%
12	2.0	3.17%
6	1.0	4.76% 22.21%
Ukupno		99.97%
Prosečna ocena		40.29 (6.71)

Ako diferenciramo prosečne ocene iz crtanja dobijene na ispitu, po kategorijama polaznika, još jednom će se pokazati da redovni polaznici našeg kursa pokazuju najbolje rezultate. Kategorije A i B (oni koji su u potpunosti ili sa nešto umanjenim fondom časova odslušali sva tri tromesečja) imaju prosek od 6,83, kategorije C,D i E (neredovni polaznici) imaju prosek 6.16, dok je prosek kategorije F (samo poslednjih nekoliko nedelja) iznosio samo 4.64. Dakle, u pogledu slobodnog crtanja, nema i ne može da bude nikakve ekspres-nastave i tzv. "dorade". Potreban je daleko duži period kontinualne i sistematske nastave koja će obuhvatati sve neophodne nastavne jedinice.

Ovo se potvrdjuje i uvidom u prosečne ocene iz crtanja polaznika sa odličnim i vrlo dobrim školskim prosekom. Prosečna ocena odličnih učenika (36-40 poena iz škole) je bila 7.04 (42.21 ispitnih poena), a vrlo dobrih (sa manje od 36 poena iz škole) samo 5.90 (35.40 ispitnih poena). Pošavši od pretpostavke da je grafička obdarenost odličnih i vrlo dobrih djaka bila približno ista, možemo zaključiti da je ovako drastična razlika u prosečnim ocenama rezultat većeg broja izostanaka sa nastave na kursu vrlo dobrih učenika, prouzrokovanih većim školskim obavezama.

Na kraju i nekoliko reči o samom ispitu. Izbor aule Arhitektonskog fakulteta kao ispitnog poprišta se sasvim logično nametnuo u trenutku kada je bombardovanje tek okončano i kada je bilo najlogičnije da se ne prave nikakvi eksperimenti. Dekan AF-a Prof. A.Keković je pre pet godina organizovao polaganje prijemnog ispita takodje u auli izuzetno uspešno, pa je ove godine stečeno iskustvo samo ponovio pod daleko težim uslovima, ali bez većih problema. Prostor je izuzetno složen i obogaćen sekundarnom i tercijarnom plastikom i bilo ga je jako teško crtati bez prethodne pripreme, koja je bila omogućena svim kandidatima. Eventualna primedba da su kandidati iz unutrašnjosti bili hendikepirani u pogledu priprema ne stoji, pošto se kraj ratnih dejstava manje više poklopio sa krajem školske godine, pa je aula bila podjednako pristupačna svima.

Naša sugestija za sledeće ispite odnosi se na produženje vremena za ocenjivanje crteža. Intenzivan i danonoćmi rad komisije, može da umanji koncentraciju ocenjiva-

ča (bez obzira na njihovu afirmaciju i fizičku formu) i da dovede do izvesnih neujednačenosti u ocenjivanju, naročito oko granične crte koja je bila izmedju 27 i 33 poena. Neki naši polaznici koji su zaista dobri crtači, sasvim su nepravično eliminisani (prilikom kasnijeg uvida u rad, prisutni nastavnici nisu mogli da iznesu nijednu konkretnu primedbu), dok su se neki, daleko slabiji, srećno provukli. U celini, dakle, kurs nije oštećen, ali pojedinci itekako. Potpuno smo svesni obostrane želje (i fakulteta i kandidata) da se što pre dobiju ispitni rezultati, ali nam se čini da je bolje da se ocenjivanje produži za koji dan, uz pažljiviju procenu svakog pojedinačnog rada.

Pre dvadesetak i više godina bilo je uobičajeno da se tokom prijemnog ispita rade DVA crteža i to jedan sa prostorom a drugi sa postavkom. To je predstavljalo veći posao za ocenjivače, ali je davalo kompletniju sliku o kandidatima. Verujemo da bi tokom priprema ispitnog programa za sledeću godinu, trebalo rasmotriti i ovu soluciju, koja je napornija, ali daleko kvalitetnija.

Tzv.modelovanje (tj. izrada apstraktnog trodimenzionalnog modela od datih kartonskih elemenata), ove je godine zamenjeno crtežom zamišljene kompozicije od geometrijskih tela okačenih u auli. To se pokazalo kao pun pogodak, jer su eliminisane mogućnosti raznih manipulacija (kojih verovatno nikada nije bilo, ali su bile moguće!), a da se ne govori o ranijim oštećenjima velikog broja maketa prilikom transporta od sala u kojima se polagalo do mesta ocenjivanja.

Razume se, kao i uvek, postavlja se pitanje da li je slobodno crtanje pravi odraz kandidatovih sposobnosti i naklonosti za studije arhitekture. Činjenica je da se nakon druge godine studenti opraštaju sa slobodnim crtanjem za uvek i usmeravaju drugim tokovima. Arhitektonsko crtanje je sasvim druga kategorija likovnih aktivnosti, ima svoja pravila i svoje ciljeve, tako da bi možda bilo korisno da se u ispit unesu neki od njegovih elemenata. Ne treba se bojati da bi na taj način ATŠ-ejci bili u prednosti (ma da ne vidimo i zašto ne bi, kada je njihova škola usmerena prvenstveno ka AF-u), jer bukvalno svi kandidati prolaze kroz razne prethodne pripreme. Problem je samo u nalaženju snage da se izbegnu rutinski pristupi, ma koliko oni bili prisutni i na daleko poznatijim svetskim školama, i da se oformi ispitni program koji će u najvećoj meri odgovarati profilu OVE škole.

Pre desetak godina, na prijemnom ispitu su bili zastupljeni i neki elementi arhitektonskog projektovanja, preko zahteva da se aranžira jedan izlog ili izdizajnira baštenska klupa, kandelabr i sl.,od čega se kasnije, iz nepoznatih razloga odustalo. Možda bi trebalo razmisliti o ponovnom uvodjenju ovakvih zadataka, jer su oni realnije merilo podobnosti kandidata za studije arhitekture od slobodnog crtanja. Crtanje se, svakako, ne može izbeći, ali sigurno nije ni najvažniji element provere, kao što je sadašnja praksa. Kasnije žalbe profesora na kvalitet pojedinih generacija ukazuju na opravdanost revizije ispitnog programa i njegovog približavanja ARHITEKTONSKOJ profesiji.

PROGRAM PRIPREMNOG TEČAJA ZA STUDIJE ARHITEKTURE ZA ŠKOLSKU 1999/2000 GODINU

Dr. Mihailo Čanak, Dipl.ing.arh.
Naučni savetnik

Pripremni tečaj za studije arhitekture pri Birou za arhitektonsko projektovanje, istraživanje i edukaciju "ARD", oformljen je pre 16 godina, kada me je moj sin, tadašnji maturant, a današnji arhitekt sa desetak godina prakse, zamolio da malo vežbamo zajedno jer, kako reče, nema neko naročito poverenje u tadašnje kurseve i pojedince koji su, isto kao i danas, pripremali decu za prijemni ispit. Bio sam u poslu do guše (te davne 1983 godine još je bilo dosta poslova), ali i veoma počastvovan. Ne dešava se baš često da se deca za ovakvu pomoć obraćaju roditeljima. Obično se uvek više veruje nekom sa strane... "U redu," kažem mu ja, "ali dovedi još nekog da bude veselije", a on dovede pola razreda. Sve se dobro završilo, većina njih se i upisala, a pošto je Beograd manji nego što izgleda, priča o našem druženju se brzo pročula, pa su se javili i znani i neznani sa predlozima da se ova praksa i nastavi. Tako je, dakle, nastao ovaj kurs, koji već ulazi u 17-tu godinu svog postojanja i rada, stalno u nekom nadrastanju i promenama, ali uvek sa istim ciljevima: pripremiti decu ne samo za prijemni ispit, već i za profesiju koju su (možda i nepromišljeno) izabrali, a donekle i za sam život koji ih čeka i koji neće biti ni malo lak.

Iz godine u godinu ispitni program se menja, sve više se usložavajući, da bi se ove poslednje 1999, prvenstveno zbog ratnih uslova, sveo samo na slobodno crtanje. Ipak, može se pretpostaviti da će u mirnodopskim uslovima, kojima se nadamo, pripreme postajati sve složenije i obimnije. Potrebno je unapred predvideti moguće akcije "protivnika" i svestrano se pripremiti za što više ispitnih opcija. Tako se, tokom vremena, nekada skromno i veselo druženje sa dosta crtanja i testova transformisalo u znatno složeniju tvorevinu sa deset predmeta, koji se stalno proširuju i produbljuju. Nastavni program našeg tečaja za 1999/2000-tu godinu predvidja sledeće predmete:

- Slobodno crtanje sa elementima perspektive
- Orijentacija u prostoru sa elementima nacrtne geometrije
- Matematika
- Osnovni elementi arhitektonskog projektovanja sa modelovanjem
- Istorija arhitekture
- Savremena arhitektura
- Srpska srednjevekovna arhitektura
- Srpska folklorna arhitektura
- Istorija umetosti
- Savremena umetnost
- Osnovni elementi arhitektonskog menadžmenta (fakultativno).

Slobodno crtanje pokriva oko 50% ukupnog fonda časova. Polazeći od linije i senke, prelazi se na crtanje geometrijskih tela i draperije, preko prvo prostih pa sve složenijih kompozicija, da bi se u trećem tromesečju prešlo na crtanje enterijera i

eksterijera. Na samom početku tečaja, polaznici se upoznaju sa osnovnim pravilima perspektive, sa kojom će biti nerazdvojni tokom cele nastave. Preko bogatog video materijala polaznici se upoznaju sa različitim crtačkim tehnikama, prvenstveno u olovci koju će koristiti i na ispitu. Uobičajeno je da se pred kraj rada, u junu, održi tradicionalna izložba crteža svih kandidata, kako bi se roditelji i ostali upoznali sa postignutim napretkom tokom nastave, nezavisno od ispitnih rezultata. Izloženi eksponati se redovno snimaju u cilju kasnije analize na sledećem tečaju.

Orijentacija u prostoru je vezana za izradu nekoliko stotina šarolikih zadataka iz oblasti kombinatorike, nacrtne geometrije, otvaranja mišljenja, statike, rotacija, itd. U okviru ovog predmeta se drži i kurs "uvrnute" nacrtne gometrije, gde se prostorni elementi ispituju preko aksonometrija, a ne preko razvijenih projekcija. Ovaj segment je poslednjih godina na ispitu donosio do 10 poena, iako se taj maksimum u praksi veoma retko postiže.

U skladu sa zadacima na ispitu, nastava iz matematike je usmerena prvenstveno na stereometriju, ali obuhvata i probleme iz raznih oblasti. Predvidja se fond od 40 časova u toku tečaja, a na ovom ispitnom segmentu moguće je,takodje, dobiti do 10 poena.

Predmet Arhitektonsko projektovanje se sastoji iz tri dela i to:
A/ Funkcionalni elementi: ljudske potrebe, ciljevi i ciljne aktivnosti, formiranje prostorija, stambenih jedinica i lamela, vidovi stambene izgradnje.
B/ Konstruktivni elementi: delovi zgrade, noseći i nenoseći elementi gradjevinske strukture, konstruktivni sistemi, prefabrikacija, gradjevinski materijali, itd.
C/ Oblikovni elementi: elementi kompozicije sa modelovanjem i izradom studijskih maketa i kolaža, simetrija i asimetrija, primarna i sekundarna plastika, boja u arhitekturi, itd.
U II tromesečju radi se idejno rešenje manje individualne zgrade.

Istorija arhitekture obuhvata neolit, stari Egipat, Mesopotamiju, Krit, Grčku, Etruriju i Rim, Rano hrišćanstvo, Vizantiju i Rusiju, Protoromaniku i Romaniku, Gotiku, Renesansu, Manirizam, Barok i Rokoko, Klasicizam, Neoklasicizam, kao i razne eklekticističke tokove u XIX veku. Sva predavanja su praćena velikim brojem video filmova i projekcija. Ove godine će biti uvedene povremene provere znanja putem odgovarajućih testova. Ovaj se predmet obradjuje u I tromesečju.

Predmet Savremena arhitektura se održava u II tromesečju i obuhvata period od kraja XVIII-tog veka do današnjih dana. Nastavne jedinice su sledeće:

- Period do I Sv. Rata (Strukturalni inžinjering, Art Nouveau, Čikaška škola, Evropska protomoderna).
- Period izmedju dva rata (Ruska avangarda, Italijanski futurizam, Nemački ekspresionizam, De Stijl i Bauhaus, Moderna u Evropi i Americi, Organska arhitektura F.L. Wrighta, arhitektura u totalitarnim režimima, itd.).
- Period 1945-60 god. (Uspon i kriza Internacionalnog stila, Neoekspresionizam, Neobrutalizam, itd.).

- Period 1960-80 god. Vidovi pozne moderne: Neoekspresionizam, Dekonstruktivizam, Slick Tech, High Tech, itd. Vidovi Postmoderne: Istoricizam, Kontekstualizam, itd.
- Period 1980-2000 (Najnovije tendencije)

Na ovom predmetu se posebno insistira tokom celog tečaja, pošto se smatra da se preko njega polaznici mogu u velikoj meri upoznati sa ostvarenjima i suštinom profesije koju su izabrali.

Istorija umetnosti obuhvata sve periode od preistorije do sredine XIX veka. Materija je podeljena na tri segmenta:
- Stari vek: Preistorija, Egipat, Mesopotamija, Grčka, Etrurija, Rim).
- Srednji vek: Rano hrišćanstvo, Vizantija i Rusija, Rani srednji vek u Evropi, Romanika, Gotika.
- Novi vek: Protorenesansa, Renesansa u Italiji i Severnoj Evropi, Barok i Rokoko, Klasicizam, Eklekticizam i Akademizam, Romantizam i Realizam.

Sva predavanja su praćena video filmovima i projekcijama.

Predmet Savremena umetnost obuhvata razne likovne tendencije od impresionizma i ekspresionizma, do današnjih aktuelnih zbivanja (konceptualizam, video-art, performans, i dr.). Pored bogatog izbora projekcija i filmova, predvidjene su i posete pojedinim izložbama koje za polaznike mogu biti od interesa i koristi.

Srpska srednjevekovna arhitektura se posmatra kroz sledeće segmente :
- Predromanička stilska grupa
- Raška stilska grupa
- Vizantijska stilska grupa
- Moravska stilska grupa, itd.

Paralelno sa arhitekturom, posmatra se i geneologija srpskih vladara-ktitora, od Stevana Nemanje do Despota Stevana Lazarevića. Pored obaveznih nastavnih materijala (filmova pre svega), videoteka tečaja raspolaže obiljem fakultativnih materijala (ikone, srednjevekovni gradovi u Srbiji, minijaturno slikarstvo, itd.), koji zainteresovanima stoje na raspolaganju.

Predmet Srpska folklorna arhitektura zasniva se na tekstovima i ilustracijama iz knjiga Prof. Deroka. Prikazuju se seoska i stara gradska arhitektura iz prve polovine XIX veka.

Predmet Osnove arhitektonskog menadžmenta je fakultativan, ali do sada veoma aktuelan i rado prihvatan od strane polaznika. Teme su sledeće:
- Postupci traženja klijenata i stupanja u kontakt sa njima,
- Formiranje ličnog imidža i pravila ponašanja,
- Vodjenje poslovnih razgovora,
- Elementi autorskih i projektantskih ugovora,
- Arhitektonska etika.

Nastava na tečaju se odvija tokom tri sledeća tromesečja :
- I tromesečje (početni nivo), od
- 1 oktobra do 1 januara
- II tromesečje (srednji nivo) od 27 januara do 1 maja,
- III tromesečje (viši nivo) od 1 maja do prijemnog ispita.

Svako tromesečje sadrži po 100 ugovornih časova, što u celini daje fond od 300 ugovornih sati. Posle svakog trimestra polaznik može odustati od daljeg pohadjanja tečaja,

ali ne i u toku samog tromesečja. Ukoliko polaznik tokom jednog tromesečja ima više od 20 neopravdanih časova, rukovodilac tečaja ima pravo da polaznika ne upiše u sledeće tromesečje.

Pred kraj I tromesečja sprovodi se anketa medju svim polaznicima tečaja kako bi se sagledalo u kojoj su meri zadovoljni pojedinim predmetima i nastavom u celini. Deca najčešće odgovaraju potpuno iskreno na postavljena pitanja tako da anketa u velikoj meri pomaže da se razni problemi uoče i prevazidju.

Nastavu vode Dr. Mihailo Čanak, dipl.ing.arh., Naučni savetnik IAUS, i Prof. Dr.. Miloš Čanak, Redovni profesor matematike na Poljoprivrednom fakultetu u Beogradu. U nastavu se po potrebi i po pozivu uključuju i drugi predavači.

DA LI STE SIGURNI U IZBORU SVOJE PROFESIJE?

Izbor profesije je jedna od najvažnijih odluka u vašim životima, ne manje važna od odluke da promenite bračni status. Tu više nego igde važi izreka da se tri puta kroji, a jednom seče. Na ovom tečaju treba da ovu odluku još jednom, polako i smotreno verifikujete, ali šta sada na startu vi uopšte znate o položaju arhitekture kod nasi u svetu?

Ako ste se za arhitekturu odlučili zato što je to KREATIVNA disciplina, morate znati da je kreativnost jedva 10% našeg posla (i to ako imate sreće). 50% je čista tehnika (baš kao kod gradjevinskih inženjera), a oko 40% jurenje poslova, pregovaranje i sastančenje.

Ako ste arhitekturu izabrali zato što je PROBITAČNA profesija pa ćete preko nje rešiti sve svoje ekonomske probleme, tu ste se debelo prevarili. Danas su i kod nas i u svetu poslovi sve redji (u svetu, zato što postoji višak izgradjenog prostora, a kod nas zato što smo osiromašili kao crkveni mišovi!), a arhitekti su sve brojniji. Svakako, ima i onih koji uspevaju da se probiju, ali zato su im, pored talenta, potrebni izuzetna prodornost, snalažljivost i prave uticajne veze. U Beogradu se svake godine ispili stotinak novih arhitekata, a umire dvadesetak (trenutno, možda malo više, od bede i čamotinje). Ako su vam roditelji arhitekti sa uigranom praksom, i stalnim klijentima, ili ako su uticajni biznismeni i političari, onda je u redu - preživećete, ali ako to nije slučaj, vaša životna staza neće biti posuta ružama.

Ako ste pak pomislili da je arhitektura PRESTIZNA profesija i da se arhitekti visoko kotiraju na socijalnoj lestvici, i tu ste se prevarili. Što je nečega više, vrednost mu pada, pa je to slučaj i sa našom profesijom. Suočeni sa sve oštrijom konkurencijom i sve redjim poslovima, nekada cenjena gospoda se pretvaraju u grabežljive jajare, koje se otimaju i oko najmanjih zalogaja, pri čemu njima (ali i celoj profesiji) ugled sve više opada.

A sada, ako je arhitektura i dalje vaš konačni izbor, onda, dragi moji prasići, dobro došli kod čika Vuka!

ODNOS NASTAVNIKA I UČENIKA U TOKU NASTAVE NA TEČAJU

(Reprint iz Biltena ARD 7/98)

Dr. Mihailo čanak dipl.ing.arh.
Naučni savetnik

Od polaznika našeg tečaja tokom poslednjih godina saznajemo da su u njihovim kontaktima sa nastavnicima u redovnoj nastavi često prisutne i konfliktne situacije, kao i da neki nastavnici ne uspevaju (a često se i ne trude) da uspostave onaj vid saradnje sa učenicima koji bi otvarao put ka optimalnim rezultatima u nastavi. Ovom prilikom nećemo se baviti analizom ovih odnosa, već ćemo se usmeriti na neke aspekte odnosa na privatnim tečajevima koji, kao u našem slučaju, poprimaju izvesne elemente privatnih koledža, ali u znatno suženijim okvirima.

Naš tečaj ne uživa nikakvu materijalnu potporu sa strane, tako da sami polaznici participiraju u troškovima nastave. Na ovaj način, uobičajeni odnos nastavnik - učenik biva dopunjen ugovornim odnosom davalac usluga – korisnik usluga. To, svakako, ne znači (niti sme da znači) da nastavnik postaje najamna snaga učenika, koji stiče pravo da diktira pravila igre, već samo da nastavnik u privatnom angažmanu mora da se dobro čuva od izvesnih devijacija, koje se često javljaju kod nastavnika u državnoj službi. Ove devijacije u još većoj meri degradiraju, i inače ne naročito visoko društveno rangiranu nastavničku profesiju, tako da se nastavnik nalazi u veoma osetljivoj situaciji i obavezi da samo svojim radom i rezultatima osvoji poštovanje i poverenje svojih "klijenata", roditelja i djaka.

Na žalost, koreni nepoštovanja nastavničke profesije kod nas su veoma stari i sankcionisani još od nastanka slobodne Srbije nasilničkim i pežorativnim ponašanjem kneza Miloša i njegovih satrapa na čelu sa Amidžom prema "'romom Vuku", kome htedoše "i zdravu nogu polomiti".

Reklo bi se da ni u drugim slovenskim zemljama nastavnici, a posebno privatni, nisu imali naročito zavidan socijalni status. U ruskim romanima privatni nastavnici su ili tuberkulozni studenti ili nesrećne devojke kojima je umro otac-hranitelj pa one sada moraju da rade kao privatne učiteljice kako bi izdržavale samohranu i bolesnu majku i mladjeg brata (na pr.). U principu, i mladići i devojke imaju po dve solucije – jednu sa hepiendom i drugu , razume se, tragičnu. Devojku nastavnicu ili siluje gazda i ona se jednog ledenog i maglovitog jutra baca u (obavezno) ledenu Nevu, ili se u srećnom raspletu udaje za starog i bogatog trgovca, podgoji i postane prava gazdarica a nauke se seća kao nečeg dalekog i sramnog. Momak-učitelj, pak, ili umire u ledenoj tavanskoj sobici jednog isto tako ledenog februarskog jutra, ili se u slučaju hepi-enda ženi trgovačkom ćerkom, zapošljava u državnoj službi kao koleški asesor i OZDRAVI, jer državna služba isceljuje bolne, a mrtve iz groba diže!

Svi srbi su decenijama rasli i vaspitavali se na ruskim romanima, a ovakve predrasude o privatnim nastavnicima nisu nestale do dana današnjeg, prerastajući u tzv. "Ruski sindrom". Pre nekoliko godina jedan moj školski drug se sa iskrenim žaljenjem upitao kako je moguće da se ja kao doktor tehničkih nauka, savetnik, itd., itd., tako nisko srozam da dajem privatne časove! Mora biti da su mi potonule sve ladje... Veoma smo se dugo raspravljali i izgleda da me nije razumeo, mislim da je ostao pri svome. Srozao sam se i tačka!

Da bi, dakle, razbio ovakve blokade i zidove predrasuda, privatni nastavnik mora da ispuni bar sledeće uslove:

- mora da bude vrstan profesionalac i da obezbedi visok nivo nastave,
- mora da uspostavi primeren odnos sa učenicima i da ih dovede do maksimalnih mogućih rezultata,
- mora da bude ažurno informisan o svim aktuelnim zbivanjima u okviru materije koju predaje,
- mora da u nastavi primenjuje sva raspoloživa avangardna tehnička sredstva i da se obuči za njihovo korišćenje,
- mora da vodi besprekoran lični i porodični život imajući u vidu da desetine kritičkih očiju brižljivo prate svaki njegov korak,
- ne sme da pokazuje znake gramžljivosti, sebičnosti i nezainteresovanosti za probleme učenika,
- mora da vodi računa o svom izgledu i ponašanju,
- poželjno je da poseduje i maksimalne formalne stručne kvalifikacije, koje, u principu, nisu niže od kvalifikacija učeničkih roditelja,
- poželjno je (ako je arhitekta) da bude profesionalno aktivan i to prvenstveno na poslovima arhitektonskog projektovanja,
- poželjno je da se politički ne eksponira, bez obzira na svoja lična politička ubedjenja, itd.

Na ovom mestu ćemo se pre svega osvrnuti na sam odnos izmedju nastavnika i učenika koji je u ovoj specifičnoj situaciji od posebnog interesa, oslanjajući se na sopstvena iskustva tokom ovih 16 godina rada,

Na naš tečaj učenici dolaze:

- sa različitim stavovima o nastavi koja ih na tečaju očekuje,
- sa različitim radnim navikama, motivacijom i nivoom znanja.
- sa različitim kulturnim nivoima i domaćim vaspitanjem,
- sa veoma različitim nivoima nadarenosti za profesiju za koju se opredeljuju, itd, itd.

Moramo priznati da se za 16 godina rada ovog tečaja još nismo suočili sa slučajem otvorenog omalovažavanja posla koji radimo. Obično je kritičan sam početak, dok se već nakon nekoliko nedelja poštovanje stiče kroz sam rad i prve rezultate. U uspostavljanju prvog kontakta značajnu ulogu preuzimaju deca mojih kolega arhitekata, koji se od prvog dana ponašaju kao neki mladji rodjaci, sestrići ili sinovice, tretirajući me kao neku vrstu ujke ili starog kućnog prijatelja (što u mnogim slučajevima i jesam). Većina ostalih se brzo povodi za njihovim primerom, tako da se nakon relativno kratkog vremena uspostavlja opuštena atmo-

sfera, neophodna za svaki kreativni rad. Svakako, uvek ima i rezervisane dece, koja ne zaboravljaju poslovni aspekt odnosa i zadržavaju odredjenu distancu, neki od njih čak i sve do kraja tečaja. Njihovi stavovi se moraju poštovati, pri čemu svi treba da budu svesni – odnosi se mogu razlikovati, ali tretman mora biti isti za sve. Niko ne sme biti zapostavljen u odnosu na druge, bilo da je najdarovitiji ili lišen talenta, otvoren ili rezervisan, bilo kog da je porekla, socijalnog stanja, pola ili orijentacije. Nalaženje prave mere u kontaktiranju je osnovni problem. Na ponašanje i odnose sa učenicima u velikoj meri može da utiče psihološka struktura i temperament nastavnika. U svakom slučaju treba izbegavati sve ekstremne vidove ponašanja: preteranu bučnost, lažnu srdačnost i emotivnost, indiskreciju i nametljivost, neukusno intimiziranje i neprimerenu poverljivost, itd. Način kontaktiranja će zavisiti i od starosti nastavnika. Sasvim je sigurno da mladji nastavnici treba da budu oprezniji u kontaktu sa učenicama drugog pola (zar je, uostalom, mali broj univerzitetskih profesora, koji su se poženili studentkinjama) i da izbegavaju situacije koje se tokom vremena mogu izroditi u incidente, dok se kod starijih nastavnika ovaj rizik svodi na minimum.

Na žalost, mora se konstatovati da značajan procenat dece potiče iz nepotpunih porodica i da se trenuci smrti ili razvoda veoma duboko urezuju u njihovu psihu, daleko više nego što to njihova okolina primećuje. Po pravilu, deca tom prilikom i u školi postižu slabiji uspeh i ta kriza može da potraje i nekoliko godina, umanjujući im šanse na prijemnom ispitu za fakultet usled smanjenog proseka. Na tečaju se ovakva deca različito ponašaju: neka su rezervisana i povučena u sebe, dok druga u nastavniku nalaze neku vrstu delimičnog supstituta za izgubljenog roditelja.

U nekim grupama (koje imaju oko 12-13 polaznika), povremeno se uspostavljaju skoro porodični odnosi i ukoliko se rad u grupi dobro kanališe, ovakva zajednica postiže nadprosečne rezultate. U suprotnom, deca se orijentišu u nekom drugom smeru, zapostavljajući čak i rad na tečaju. Tada je potrebno veoma energično reagovati i, ako je potrebno, preformirati grupe.

Deca vole da mogu da se ponose svojim roditeljima, a to se odnosi, takodje, i na njihove nastavnike. Zato je potrebno da nastavnici budu u trendu svoje profesije, da vode primeran lični život i da vode računa o svom izgledu. Sećanje na zapuštenog, siromašnog i kompleksiranog nastavnika samo još više doprinosi "Ruskom sindromu", koga se treba čuvati kao vatre žive

Na tečaj dolaze deca iz porodica sa različitim političkim ali i apolitičkim orientacijama. Makakva da su politička opredeljenja nastavnika, on treba da ih zadrži za sebe i ne prenosi učenicima. Najenergičnije treba na kursu izbegavati politička sučeljavanja i orijentisati se na profesionalne probleme. Uvek treba imati u vidu da je arhitektura orijentisana ka onima koji INVESTIRAJU, a oni mogu poticati iz raznih sredina, pa i arhitekta mora biti u stanju da bez predrasuda komunicira i saradjuje sa svima. Osim toga, trebalo bi

naglasiti da mladim ljudima treba više iskustva i životne prakse da bi mogli da se konačno opredeljuju u bilo kom smislu, pa i političkom.

Privlačan stav da se arhitekta, s obzirom na svoje kontakte "od armirača do ministra" nalazi van uobičajenih društvenih slojeva i kreće slobodno kroz njih, ozbiljno je poljuljan devalvacijom arhitekture kao discipline poslednjih desetak godina i kod nas i u svetu, hiperprodukcijom arhitekata i oštrom redukcijom investicija.

Iako je sve teže sačuvati dostojanstvo i samopoštovanje, nastavnik (ukoliko je, naravno, arhitekta po profesiji) mora da pruži sve od sebe da te osećaje ugradi u mlade ljude sa kojima komunicira, bez prikrivanja i ulepšavanja stvarne situacije. U mlade se mora ugraditi čip borbenosti, kooperativnosti i profesionalnog poštenja, jer ko sebe ne ceni, ne može očekivati ni da ga drugi poštuju. Profesija se neće održati sitnim marifetlucima, poltronstvom i otimačinom, već solidarnošću, jasnim ciljevima i dobrom organizovanošću. Prenošenje ovakvih i sličnih stavova učenicima jedan je od najvažnijih zadataka nastavnika, ne manje važan od redovne nastave.

A šta se dešava nakon završetka tečaja? I pored vatrenog zaklinjanja da će se prijateljstvo nastaviti i produbiti, život vodi najčešće svakog svojim putem. Oni koji su položili, okupirani su studijama i kontakt s njima se svodi na povremene telefonske pozive, slučajne susrete i razglednice sa letovanja. Što se tiče onih koji su pali na prijemnom ispitu, većina kreće nekim drugim putem trudeći se da zaborave da su i bili na tečaju, dok manji broj pokušava da na ispit izadje još jednom i druženje sa njima se nastavlja i u toku sledeće godine.

Svakako, neka prijateljstva prerastaju i u trajne veze. Pre nekoliko godina sam imao retko zadovoljstvo da dvojicu učenika, nakon briljantno položenog prijemnog ispita, krstim u Beogradskoj Sabornoj crkvi kod poštovanog G. prote Koste (za koga se od srca nadam da je još uvek živ, zdrav i za ovakve poslove spreman). Sa nekim bivšim učenicima uspostavio sam, u okviru mogućnosti i profesionalnu saradnju i velika je šteta što ista nije obimnija i intenzivnija.

Tokom godina, odnos nastavnika i učenika se menja. Menja se eksterna situacija, pa se, u skladu s njom menja i psihološka struktura učenika. Menjaju se njihovo ponašanje, motivacija pa i stavovi prema osnovnim životnim problemima. Nekadašnja opčinjenost nacionalnim mitovima je tokom vremena prerasla u maksimalnu pragmatičnost i usmerenost ka rešavanju sopstvenih egzistencijalnih problema. Nastavnik treba da je svestan ovih promena i mora i sam da im se prilagodjava, usmeravajući učenike smerom koji će im pružati maksimalne profesionalne perspektive. Do sada nezapamćeno raspadanje svih vrednosnih sistema kod nas, ekonomska kriza, a najviše opšta i lična nesigurnost, obavezuju nastavnika da u okviru tečaja ovakvog tipa, oformi jedan socijalni mikroambijent spokojstva i kreativnosti, koliko je moguće, izolovan od surovosti okružja, kako bi se bar delimično ublažio doživljaj duhovne entropije koja nas okružuje.

STAMBENO–POSLOVNA ZGRADA U LOZNICI

Autor idejnog rešenja:
Dr. Mihailo Čanak, d.i.a., N.Savetnik IAUS

U stambenom bloku izmedju ulica Bolničke i Vojvode Putnika u Loznici, projektovana su tri nova stambeno-poslovna objekta, od kojih su dva manja orijentisana prema Bolničkoj ul., a jedan veći prema ulici Vojvode Putnika. Bazu svih objekata čini samo jedna tipizovana lamela koja se u objektu 3 ponavlja tri puta a u objektima 1 i 2 po dva puta.

Prema zahtevu investitora, u zgradama su projektovana ukupno 133 stana sa 6662.50 m2 neto korisne površine od garsonjera do trosobnih. U prizemlju su po zahtevu naručioca projektovani samo lokali, čija je površina u jednoj lameli 160, 35 m2, a u svim objektima ukupno 1122.45 m2.

U svim stanovima (sem, naravno, garsonjera) prostor za obedovanje predstavlja centralni prostor u stanu, oko koga se grupišu kuhinja i sve stambene prostorije. Na taj način, komunikacije se svode na minimum, a dobijen je i sekundarni prostor za dnevni boravak, tako potreban u našim malim stanovima koje obično naseljavaju mnogočlane porodice. Zanimljivo je da ovaj prostor u mnogome podseća na tradicionalnu "trpezariju" u beogradskim stanovima projektovanim izmedju dva rata.

Površine stanova su u skladu sa Beogradskim normativima, pošto

Situacija kompleksa

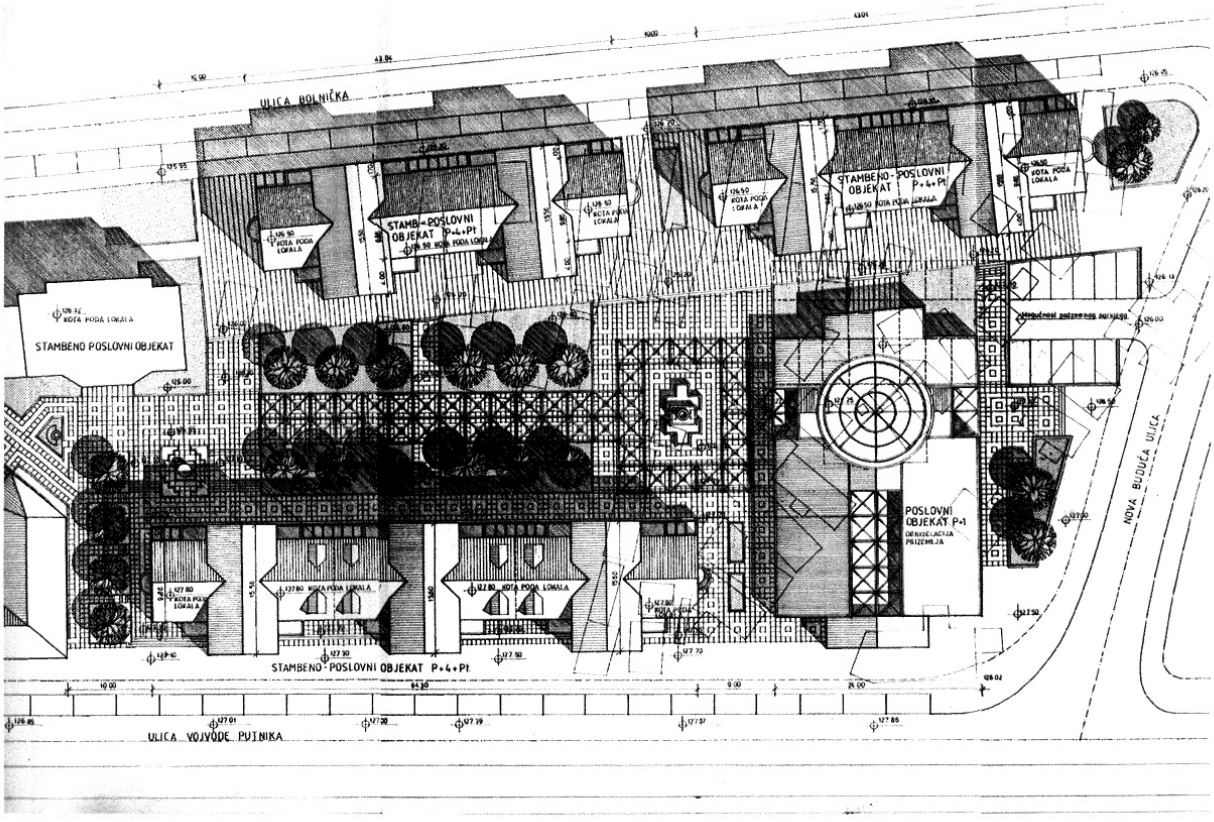

Loznica nema svoje posebne propise o projektovanju stanova. U lamelama, oko direktno osvetljenog i provetrenog stepeništa, grupišu se po četiri stana na tipskim etažama, a tri u potkrovlju, što ukupno daje 19 stanova po etaži.

U podrumima su projektovane ostave stanara, sušionice, podstanice centralnog grejanja i garaže stanara, koje se kombinuju sa centralnom podzemnom garažom, lociranom u sredini bloka.

Noseću strukturu objekata čine poprečni noseći zidovi sa rasponima 2.24, 3.00 i 3.60 m., sa jednim podužnim zidom za ukrućenje, što ne ometa unutrašnji raspored prostorija niti veze izmedju pojedinih funkcionalnih punktova. Prilikom definisanja unutrašnjeg koncepta, izbegnuta je uobičajena podela na dnevni i noćni blok , jer se smatralo da kod manjih stanova ceo stambeni prostor treba da bude maksimalno iskorišćen u svako doba dana. Takodje se vodilo računa, da se po potrebi pojedine prostorije u stanu mogu medjusobno povezati ili razdvojiti.

Debljina spoljnih zidova je 40 cm. Predvidjeno je oblaganje fasadnih površina veštačkim kamenom u dve boje. Izvodjaču je ostavljen slobodan izbor izmedju krovnog pokrivača od crepa ili "tegole".

Izvodjač i naručilac projekta je bila G.R.O."Zidar" iz Loznice, a idejno rešenje je obradjeno 1989 godine u Institutu za arhitekturu i urbanizam Srbije. Nije nam poznato ko je bio nosilac glavnog projekta, ali pretpostavljamo da to bio neki od loznićkih biroa.

* * *

Osamdesetih godina je konstatovano da su dve osnovne tendencije prevazilaženja Internacionalnog stila – Pozna moderna sa High-Techom i Slick-Techom, kao i Pozna moderna sa svojim pseudoistoricističkim poigravanjima, u izvesnoj meri iscrple svoj instrumentarijum pa je kao jedna od mogućnosti daljeg razvoja prihvaćena neovernakularna arhitektura, koja se oslanja na prirodni i izgradjeni kontekst sredine u kojoj se gradi. Ova ideja je ovaploćena i

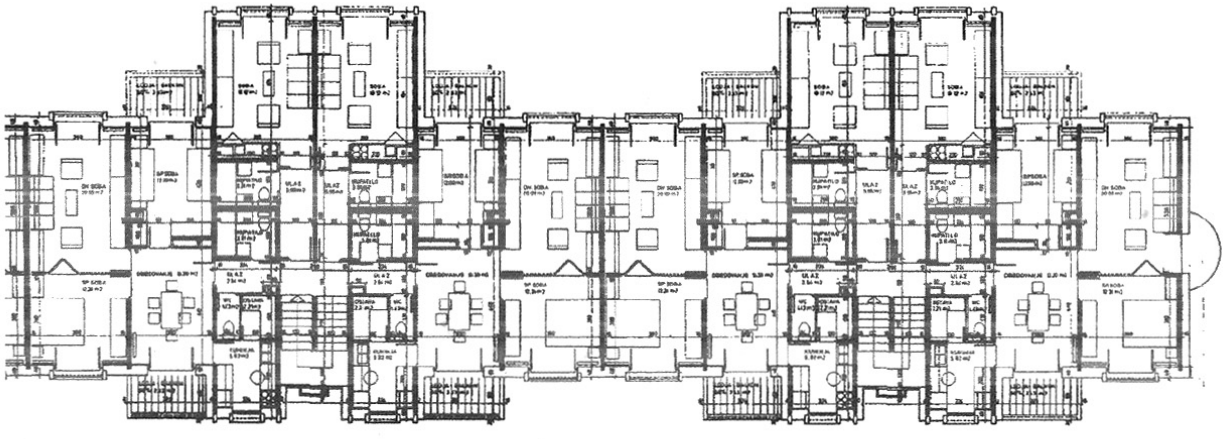

Osnova II-IV sprata zgrada sa dve lamele

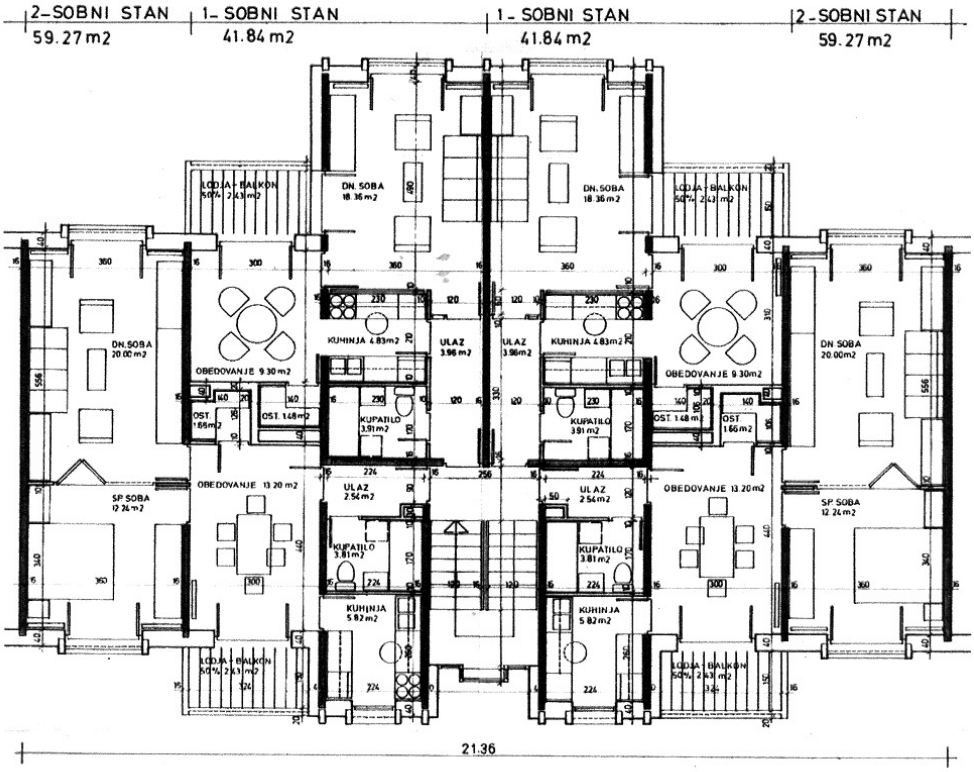

Tipska lamela – Osnova II-IV sprata

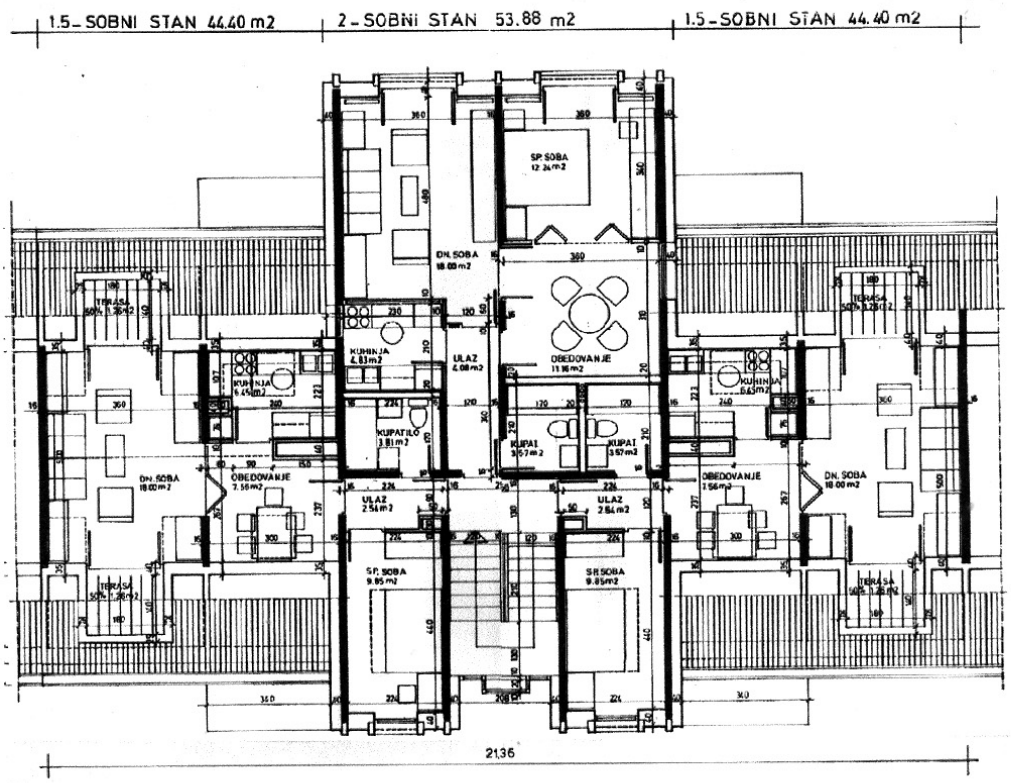

Tipska lamela – Osnova potkrovlja

ranije, u organskoj arhitekturi F. L. Wrighta, ali sada dobija novu dimenziju,u kompleksnijem istraživanju konteksta, pošto je kod Wrighta, i pored vodjenja brige o okružju, ipak dominirala snažna lična, moglo bi se reći, ekspresionistička nota.

Pored vodjenja računa o prirodnom kontekstu, vernakularna arhitektura treba da brine i o kulturološkoj dimenziji prostora koji se oblikuje. Ljudi su tek poslednjih decenija postali svesni kulturnih zločina učinjenih u ime tehničkog napretka i ideologije. Mnoge stare čaršije i istorijski objekti su do temelja uništeni pod naletom sveprisutnog primitivizma, koji u svakom kriznom periodu posebno dolazi do izražaja. Revitalizaciji starih vrednosti, doprinosi i urbana vernakularna arhitektura, koja u istorijskim sredinama u nove zgrade ugradjuje izvesne reminiscencije na okolne istorijske vrednosti. Za razliku od rane Postmoderne, koja istoricizam interpretira na po malo ironičan način ili kao kreativnu igru, nezavisno od konteksta, vernakularna arhitektura se trudi da u sebi kombinuje ozbiljno shvaćeni tradicionalizam (blizak neoromantizmu), ekološku i lokalnu komponentu, kao i ličnu kreativnu notu.

Medjutim, šta da se radi, ako su gradovi novijeg datuma, ili ako je nasledje bilo kratkog veka, pa se tokom vremena degradiralo tako da neki kontinuitet nije uspostavljen? U takvom slučaju se odmah nameće kao najlogičnija, primena nekih od vidova Pozne moderne, koja u tom prostoru počinje praktično "ab ovo". Pozna moderna se najbolje razvija u kulturološki netaknutom prostoru, o čemu svedoči na pr., P. Getti centar R.Meiera, izolovan na jednom brdu od gradskog tkiva Los Angelesa.

Medjutim, postoji još jedna mogućnost, koja je u skladu sa igrama rane Postmoderne, a to je "mistifikacija konteksta". Autor zna da su na prostorima manjih srpskih gradova krajem XIX i početkom XX veka postojali (ili je bar TREBALO da postoje) skromni i rudimentarni primeri eklekticističke, neoklasicističke, pa i neobarokne arhitekture, i u svojoj arhitekturi nudi idealizovane reminiscencije na to prohujalo vreme koje nije iza sebe ostavilo neke ubedljive tragove, već samo parcijalne ostatke, nedovoljne da oforme ambijent. Tako se stvaraju novi prostori koji pružaju osećaj kontinuiteta, tradicije i verodostojnosti. Većina stanovnika rado prihvata ove šarene laže, koje im daju iluziju "korena i kolena", smatrajući da ovakvi objekti i prostori ne zadovoljavaju samo njihove vitalne potrebe, već i snove.

Prikazani objekti u Loznici predstavljaju baš takve, promišljene i ambijentu primerene mistifikacije. Slično Bofillovim naseljima: "Les Temples du Lac" i "Les Echelles du Baroque"(ali u beskrajno skromnijoj meri), i ove zgrade svojom pseudobaroknom arhitekturom daruju stanovnicima, makar i lažan, doživljaj kulturološkog kontinuiteta, urbane ukorenjenosti, pa čak i blagostanja. Eklekticistički spoj istoricizma i vernakularne arhitekture ovde, kao i na drugim objektima istog autora u Kraljevu (neoklasicizam) i Banji Koviljači (čista vernakularna arhitektura), ilustruju jedan poseban pristup, danas često primenjivan u našoj praksi.

Objekti 2 i 3 – Izgled sa ulice

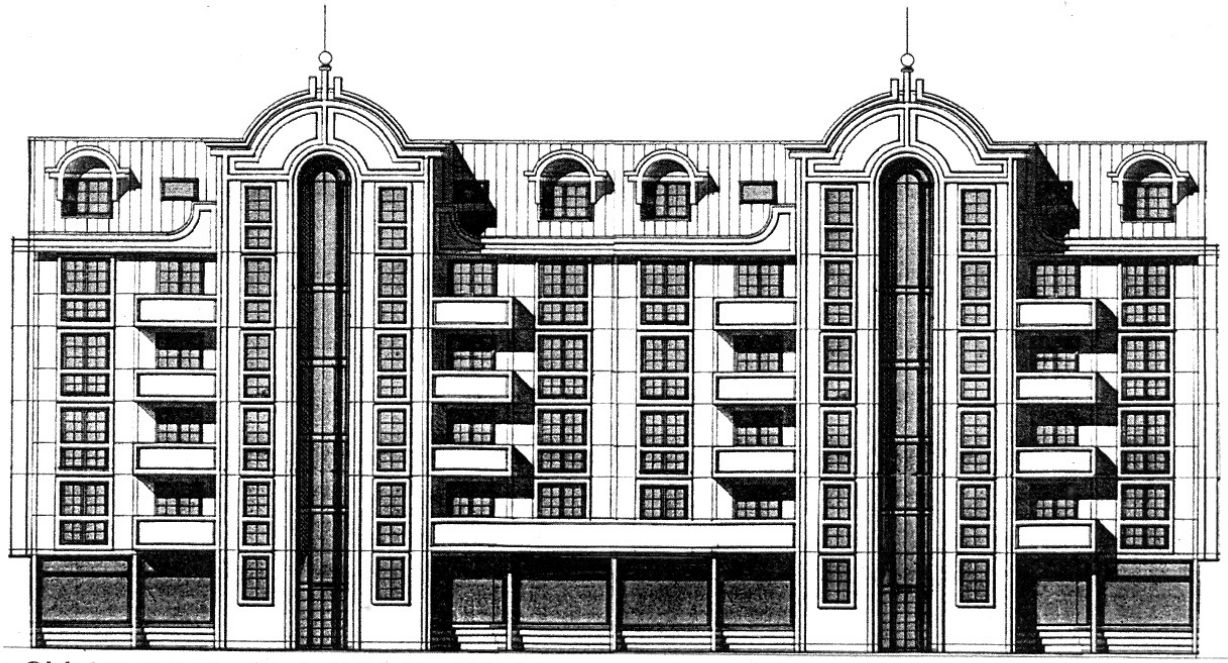

Objekti 2 i 3 – Izgled iz dvorišta

Pogled iz unutrašnjeg dvorišta

Pogled iz Bolničke ulice

MALI LEKSIKON ARHITEKTURE (Sachlexicon der Architektur)

Fric Baumgart (Izvodi, III deo), Izdavački Zavod Jugoslavija, Beograd 1979

GOTIČKA ARHITEKTURA

naziv zapadnjačke arhitekture od 12. do 16. veka; potiče od Đorđa Vazarija koji je, sa tačke gledišta italijanskih renesansnih umetnika, smatrao da su razvijenu i kasnosrednjovekovnu arhitekturu s druge strane Alpa stvorili varvari (Goti). Omalovažavanje gotike trajalo je sve do sredine 18. veka. Njen nastanak u *Il-de-Fransu* oko 1135. godine *(San-Deni, Saint-Denis)*, povezan je sa izumom rebrastog svoda, što je omogućilo odbacivanje vezanog (kvadratnog) sistema i iznudilo jedinstvenu primenu → prelomljenih lukova. Istovremeno, zidovi su uveliko potisnuti u korist građenja sa podupiračima i drugim elementima i zamenjeni velikim prozorskim površinama. Potisnute zidne mase pojavile su se kao potporni stupci i potporni lukovi (→ kontrafori) na spoljnoj strani. Konstrukcioni sistem uslovio je zatim ujednačenost svih prostornih delova. Nasuprot → romanici, arhitektura je stekla karakter bestežinskog stanja i nematerijalnosti, slično kao i → ranohrišćanska prema → rimskoj arhitekturi, s tim što su sada nestali i poslednji ostaci antičkih mernih odnosa.

Rana gotika 12. veka u suštini je ograničena na Il-de-Frans i susedne oblasti Španije i Pikardije; razvijala

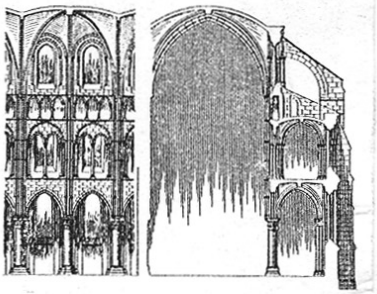

50 Laon: *Katedrala*, 1155/60 – oko 1220, perspektivni izgled i poprečni presek (prema: Dehio, Atlas IV, tabela 373).

se usred mnogobrojnih romaničkih neimarskih škola čija životna snaga doseže još do potkraj toga veka. Nešto romaničke težine oseća se još u *Laonskoj katedrali* građenoj od 1155–60. do oko 1220, naročito po plastičnom oblikovanju zapadne fasade, dok četvorospratna izgradnja unutrašnjosti → emporama i → triforijumima već ukazuje na sistematiku gotičkog raščlanjavanja zidova (sl. 50). Ali spoj po dva → traveja jednim šestodelnim rebrastim svodom i ovde predstavlja još jedan odjek romaničkog vezanog sistema. Po bogatstvu zvonika i rasporedu unutrašnjeg izgleda, Laon je postao uzor za zadužbinsku crkvu *Sv. Đorđa (S. Georg)* u *Limburgu na Lani* (sl. 51), koja je započeta pre 1220, a osvećena 1235; crkva je pri tom sačuvala još jak kasnoromanički karakter, kao što je bilo uobičajeno u Nemačkoj u prvoj polovini 13. veka (u vezi s francuskom ranom gotikom upor. → prozorska ruža, sl. 153).

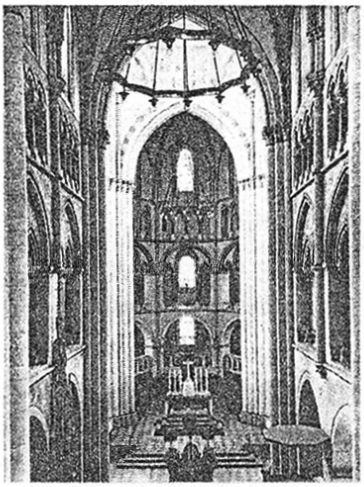

51 Limburg na Lanu: *Zadužbinska crkva* Sv. Đorđa, pre 1220–1235.

U međuvremenu, u Francuskoj je *Katedralom u Šartru* (1194. do 1260) učinjen korak od rane gotike ka klasičnoj visokoj gotici 13. veka (sl. 52, 53). Otpale su empore, te više nisu postavljane ni kasnije u budućnosti. Snažan i jedinstveno sagrađen kostur uzdiže se strogo i čvrsto. Longitudinalna građevina, poprečni trakt i → hor sa dvostrukim deambulatorijumom i pet zrakastih kapela, su ravnomerno povezani među sobom. Pošto su svi zidovi gotovo potpuno pretvoreni u prozore, od korpusa građevine preostaju samo mali ostaci. Prema *Laonu* sa 24 m, povećanje visine na 36,55 m je znatno. Slede *katedrale u Remsu* (započeta 1210 → fijala, sl. 48) i *Amijenu* (započeta 1220). Sa horom *Katedrale u Boveu* (započeta 1247) postignuta je unutrašnja visina od 47,6 m, što je dovelo do rušenja → svoda. Karakter staklenog ili svetlošću ispunjenog prostora visoke gotike dolazi najjače do izraza na gornjem spratu crkve *Sent-Šapel (Sainte-Chapelle) u Parizu* građene od 1243. do 1248. (sl. 54). On se pojavljuje takođe u savršenom vidu u *Horu Kelnske katedrale* (podignutom između 1248–1322, sl. 55) kojim je u Nemačkoj započela

52 Šartr: *Katedrala*, 1194–1260, osnova i perspektivni izgled (prema: Dehio, Atlas IV, tabela 363 i 382).

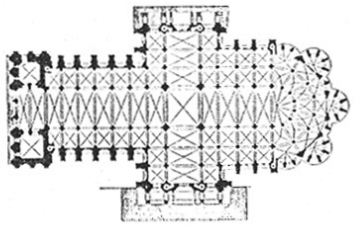

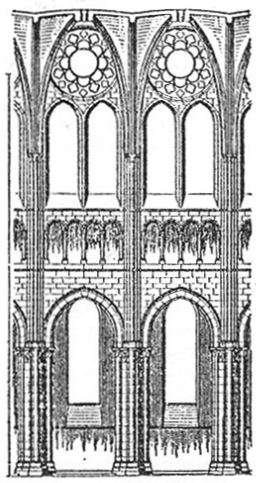

visoka gotika. Koliko još snažne mogu biti tradicije pokazuje *Elizabetina (Elizabeth) crkva u Marburgu* (sl. 56, 57). Ona je od 1235. do 1283. građena kao trobrodna → crkva-dvorana sa → trikonhosom na

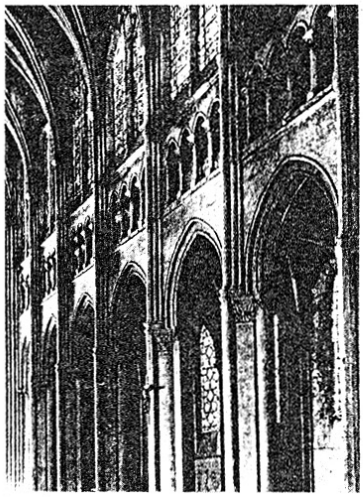

53 Šartr: *Katedrala*, 1194–1260, zid visokog broda posle obnove zastakljenih prozora

54 Pariz: *Sent-Šapel*, 1243–1248.

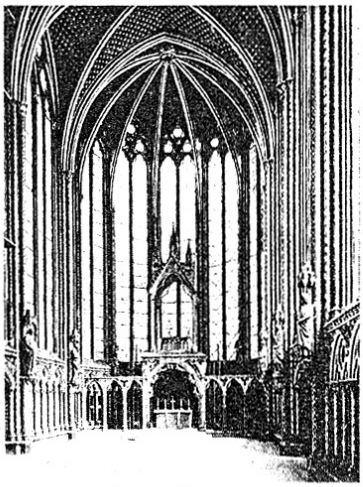

istočnom delu, kao što je bilo uobičajeno u kasnoromaničkoj Rajnskoj oblasti. Dvospratna → fasada bez triforijuma, razrađena u sosasonskoj školi, okružuje prostor jednom sta-

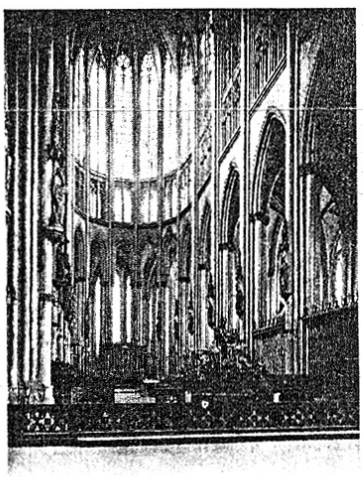

55 Keln: *Katedrala*, hor, 1248–1322.

klenom opnom razapetom na skeletu. U Španiji se *Katedrala u Leonu*, gotovo istovremeno započeta sa *Kelnskom katedralom*, najbliže priključuje klasičnom francuskom obliku. Zapanjujuća je samostalnost kojom je u Engleskoj razrađena visoka gotika; ona ne preuzima ništa od jasne francuske sistematike. Najjedinstvenija građevina je *Katedrala u Solzberiju* (sl. 58–60), građena oko

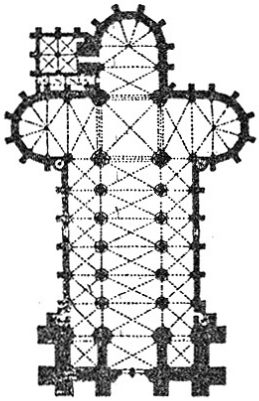

56 Marburg: *Elizabetina crkva*, 1235–1283.

1220 do 1270. → Osnova sa dva → poprečna broda sledi tradiciju romaničke *Benediktinske opatije u Kliniju* (→ romanika, sl. 209). Završetak

57 Marburg: *Elizabetina crkva*, 1235–1283.

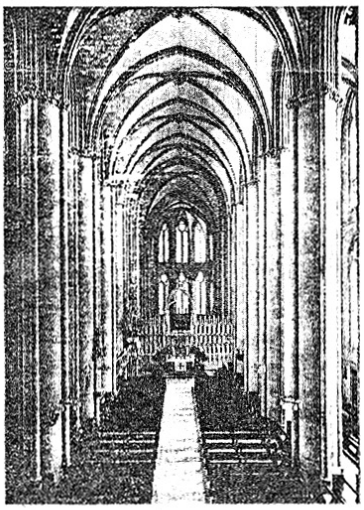

hora je ravan; u unutrašnjosti nema nikakve vertikalne podele, nego postoji horizontalno pružanje koje isključuje svaku pomisao na bilo kakvu skeletnu gradnju. Svi oblici su izuzetno oštro sečeni. Spoljnim delom dominira 123 m visok toranj iznad ukrsnog prostora koji je na kontinentu nestao (upor. → Erli ingliš, sl. 45). Šta se u Italiji dogodi-

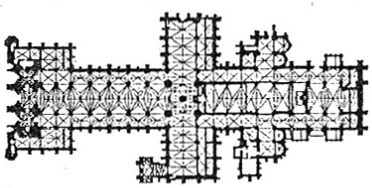

58–60 Solzberi: *Katedrala*, 1220. do oko 1270.

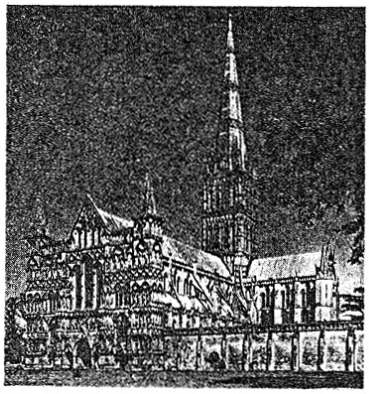

59

60

lo s francuskom katedralnom gotikom pokazuje *Katedrala u Sijeni* (sl. 61) započeta 1229. godine. Na tro-

61 Sijena: *Katedrala*, započeta 1229.

brodnu rebrasto zasvođenu longitudinalnu građevinu, sa pet širokih traveja, priključuje se šestougaoni → ukrsni prostor prekriven → kupolom. Fasada je dvospratna; oba sprata su međusobno potpuno razdvojena jednim kontinuiranim konzolnim vencem. Naizmeničnoređanje kamena različite boje u → podupiračima i zidovima naglašava oslanjanje na horizontalu.

Forme gotike koja se razvila u Francuskoj prihvatile su sve zemlje tokom 13. veka, pri čemu je već došlo do posebnog razvoja, a što se još više pojačalo u kasnoj gotici 14. i 15. veka. Građevine postepeno bivaju sve ravnije i zatvorenije, ali zidovi ipak nemaju masivan karakter, nego deluju kao tanke površine; očuvalo se nešto od prozirnosti i iracionalnosti. Dekorativni elementi postaju bogatiji i natkriljuju bestelesne površine svojom često linearnom apstrakcijom. Pored dotle apsolutno vodeće crkvene arhitekture, sve vidnije nastupa profana arhitektura, pre svega arhitektura građanstva. Gradovi stiču važnost kakvu od antike više nisu imali. Uopšte se može zaključiti da do najbogatijeg razvoja kasne gotike dolazi u Engleskoj i Nemačkoj. Posle pionirskog poduhvata u 12. i 13. veku, Francuska ostaje srazmerno neproduktivna. Razvoj u Španiji je veličanstven, ali jednostran. Uz neke malobrojne izuzetke, na najnegotskiji način postupa Italija s gotikom i, kao prva zemlja, razvija u 15. veku nov formalan jezik arhitekture: toskansku ranu renesansu.

Broj očuvanih arhitektonskih spomenika je tako veliki da se jedino pomoću malobrojnih, uvek otprilike istodobnih primera može pružiti približan pregled. Počev od oko 1275. do 1350. godine trajala je rekonstrukcija normanske *Katedrale u Ekseteru:* pri čemu je očuvana »klasična« trospratna fasada koja kao i ranije nije uvela vertikalnost, nego je zadržala horizontalno pružanje (sl. 62). Razlučivanje u bezbrojne linearno oštre članke dostižu vrhunac u svodovima palminih lepeza (→ dekorejtid stajl). Redukcija skeletne gradnje dovela je kod *Katedrale u Palmi de Majorka,* započetoj 1298. ili 1300, do potpuno drukčijih rezultata, naime do snažnije prostornosti i zaravnjenosti (sl. 63). Visinom bočnih brodova (30:40 m), longitudinalna građevina daje gotovo utisak → crkve-dvorane, dok su → arkade veoma široke, a tanki glatki → podupirači

62 Eksetar: *Katedrala,* oko 1275–1350.

dozvoljavaju gotovo neometen pogled kroz celinu. Preko triju apsida nižih od longitudinalne građevine, koja je bez poprečnog broda, uzdižu se zidovi s velikim rozetama (→ prozorska ruža) tako da nastaje neka vrsta unutrašnjeg ravnog izložbenog zida. Slično oblikovanje, ali ipak s naglašenijom širinom doživela je franjevačka crkva *S. Kroče (S. Croce) u Firenci,* čija je gradnja započela 1294. ili 1295. god. (sl. 35). Završetak crkve liči na neku umetnički »komponovanu« površinu. S obzirom na spoljni izgled nije ništa drukčije, ni sa zapadnom fasadom cistercitske crkve *Horin* (1273–1334) u pokrajini Brandenburg (→ gotika u opeci, sl. 75). Kod te slikovite fasade može se uopšte govoriti o kompoziciji nastaloj iz estetske svesti o »lepoti«. Iz jedne druge svesti, svesti o gradskom ponosu, nastala je najlepša fasada s jednim tornjem u Nemačkoj, fasada *Frajburškog Minstera (Freiburger Münster,* sl. 64) → listovi kamene čipke, sl. 128). Toranj, podignut 1270–1350, visok je 115 m, a završava se jedinstvenim umetničkim delom — potpuno »šupljikavim« kubetom. Istom vremenu po osnivanju i građenju, kao i dosad pomenuti primeri, pripada posebno francusko dostignuće *Katedrala u Albiju* od opeke (1282–1390, sl. 65). To je → crkva-dvorana, visine 32 m, sa uvučenim → potpornim stupcima.

Težnja za ujednačenošću i širinom prostorija uz spoljnu kompaktnost građevina, bez → potpornika, nastavlja se do kraja gotike. U Italiji je to postojalo od početka. U 1296. započeta, ali tek 1357. do današnje veličine dovedena *Katedrala S. Marija del Fjore (S. Maria del Fiore) u Firenci* trebalo je da dosegne proporcije najvećih gotičkih katedrala (sl. 66; → kampanila, sl. 107). Visina od 41,4 m odgovara otprilike *katedralama Amijena i Kelna,* ali ne ostavlja takav utisak usled nedostatka vertikalnosti i zbog izvanredne širine samo četiri traveja. Longitudinalna građevina je povezana s jednim istočnim delom koji oblikom

63 Palma de Majorka: *Katedrala,* započeta 1298. ili 1300.

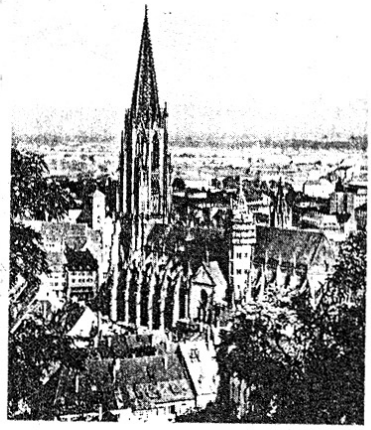

64 Frajburg: *Minster,* toranj, 1270–1350.

65 Albi: *Katedrala,* 1282–1390.

66 Firenca: *Katedrala S. Marija del Fjore,* 1296–1446.

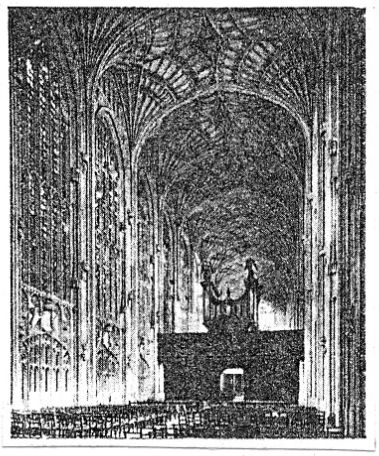

68 Kembridž: *Kingz Koledž Čepel,* 1446–1515.

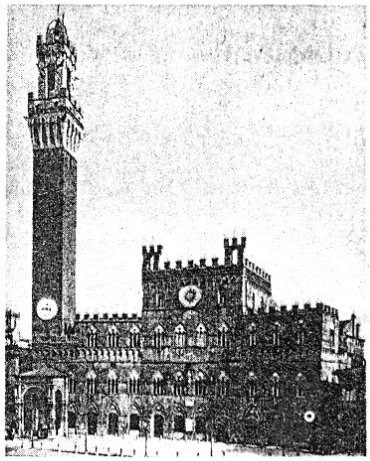

69 Sijena: *Palaco Publiko,* 1298–1348.

trikonhosa predstavlja masivnu centralnu građevinu. Spoljna struktura je potpuno zatvorena i bez potpornika. U Nemačkoj tu širinu prostora postiže crkva-dvorana koja do početka 16. veka predstavlja vodeći

dnji četvorospratni deo priključuju se bočna krila koja su prvobitno imala samo dva sprata, tako da su se

srednji deo i kula izdizali još nadmoćnije. Prelamanje fasade odgovara amfiteatralno oblikovanom trgu

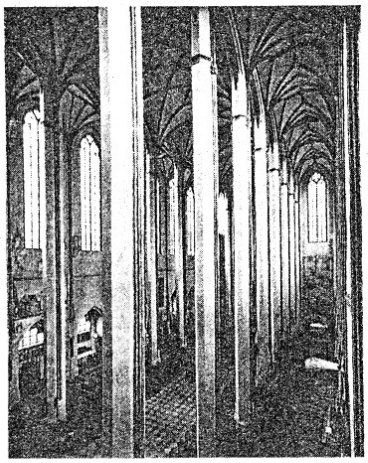

67 Landshut: *Sveti Martin,* 1387–1498.

70 Venecija: *Duždeva palata,* 1309–1442.

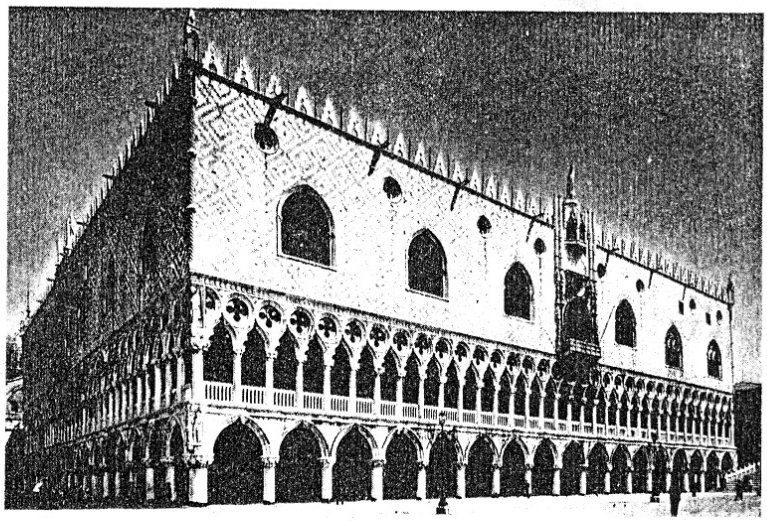

arhitektonski tip. Jedan od najznačajnijih primera je *Sveti Martin (St. Martin) u Landshutu,* sl. 67, zdanje od opeke započeto 1387. god. Uglačani stupci, široki samo 1 m, visoki su 22 m; ta vitkost i ravni zidovi ističu neko beztežinsko stanje koje je u velikoj suprotnosti sa *Katedralom u Firenci.* Što se tiče engleske kasne gotike → perpendikjular stajla ukazaćemo na *Kingz Koledž Čepel (King's College Chapel) u Kembridžu,* građen od 1446. do 1515. (sl. 68).

Među → profanim građevinama na prvom mestu su građanske komunalne zgrade u čemu je Italija prednjačila već od 12. veka. Među umetnički najsavršenije spada *Palaco Publiko (Palazzo Pubblico) u Sijeni,* 1298–1348 (sl. 69). Na sre-

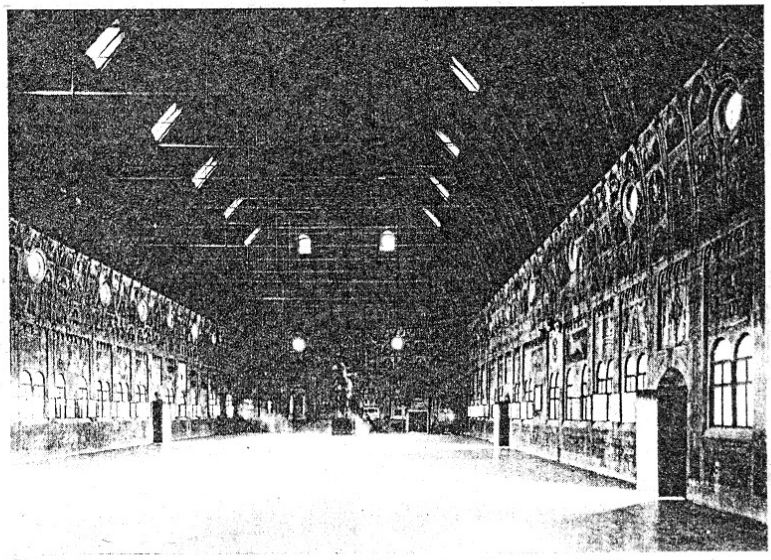

71 Padova: *Palaco dela Radone,* »Il Salone« obnovljen posle 1420.

i visokim zidovima kuća koji ga okružuju, a koji spada među najlepše srednjovekovne objekte u Evropi. Sasvim drukčijeg karaktera je *Dužd*eva palata u Veneciji, građena od 1309. do 1442, nekadašnje sedište vlade gradske republike (sl. 70). Preko dva arkadna sprata uzdižu se ogromne glatke zidne površine koje ne deluju kao teške, pritiskujuće zidne mase, nego kao gotovo beстežinske tanke površine, čija je lakoća podvučena obojenom šarom nalik na tepih u obliku rombova. Naklonost kasne gotike prema beстežinskoj, lebdećoj širini prostora omogućila je da »salonom« (»Il Salone«) u *Palaco dela Rađona (Palazzo della Ragione) u Padovi* nastane jedna od najlepših dvorana zapadnjačke arhitekture (sl. 71). Prvobitno je bila višestruko podeljena, a posle jednog požara iz 1420. obnovljena je u današnjem obliku kao džinovski prostor veličine 79:27 m.

72 Valensija: *Lonja de la Seda*, (Svilarska berza), 1483–1498.

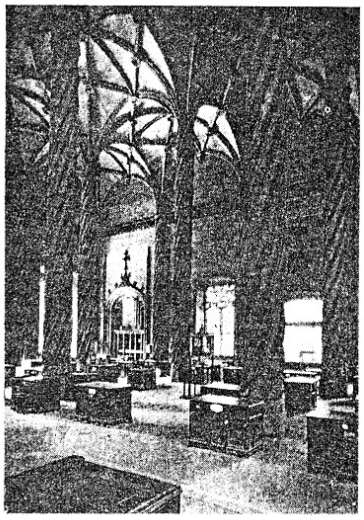

73 Luven: De Lejens, *Većnica*, 1447–1463.

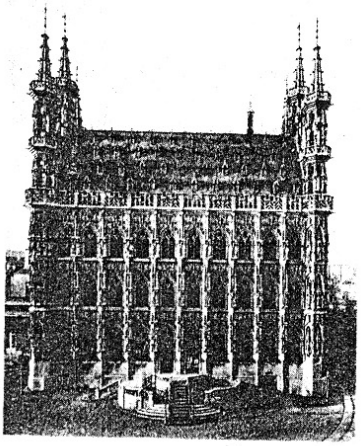

Ujednačenost i širina prostora u smislu nemačkih crkava-dvorana karakteriše takođe *Lonhu de la Seda* (Lonja de la Seda), Svilarska berza u Valensiji (sl. 72), podignutu 1483–1498, čiji se tordirani stubovi nalaze i u nemačkoj arhitekturi toga vremena. Time je jedna strana kasne gotike na zalasku još jednom stupila u prvi plan. Druga strana je njeno ushićenje ukrasima, što je izraženo u *Luvenskoj većnici*, građenoj 1447–1463. god. (sl. 73). Građevina deluje kao ogroman kovčeg s relikvijama. I u severnonemačkoj gradnji opekom ističe se takav stav, što pokazuje i *Treptauerska kapija (Treptower Tor) u Nojbrandenburgu* iz 15. veka (sl. 74). Istina, ona služi za odbranu, ali još više želji da se jednim spomenikom oda priznanje pravima i blagostanju grada i ostvari svečan i lep prijem.

Preživelu gotiku u 16. veku svugde je okončala → renesansa koja je nadirala iz Italije. U drugoj polovini 18. veka nastaje u Engleskoj → nova gotika koja je kao ponovo oživljen istorijski stil imala veliku ulogu u arhitekturi 19. veka.

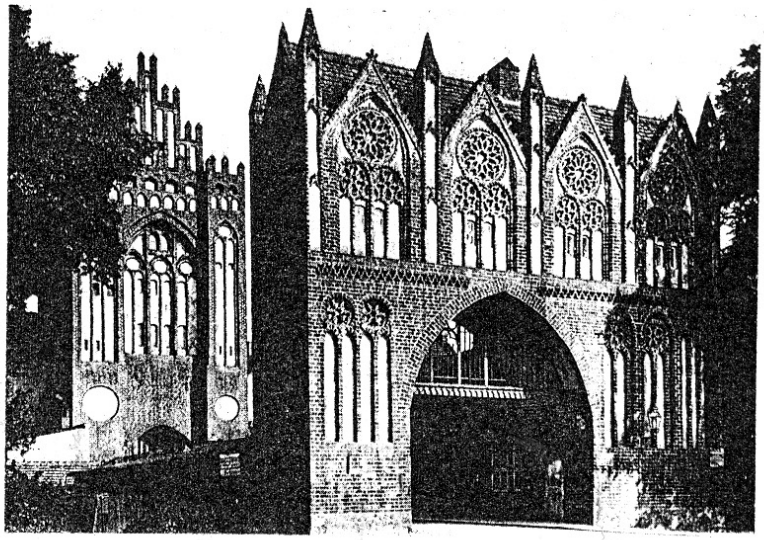

74 Nojbrandenburg: *Treptauerska kapija*, 15. vek

Gotika u opeci

pod tim se prvenstveno podrazumeva severnonemačka → gotika koja je pomoću → ukrasnog kamena, građevinske keramike, → stupnjevitih zabata i slično razvila naročit jezik oblika (sl. 75).

75 Horin: *Cistercitska crkva*, od 1273. do 1334. i kasnije.

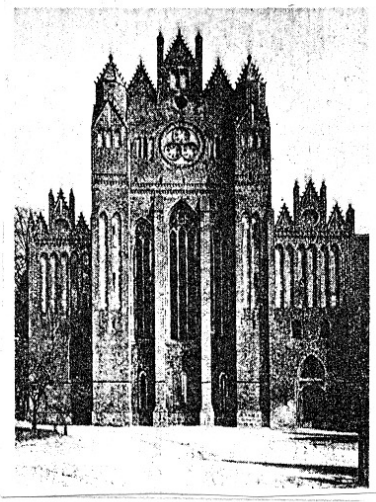

Prozorska ruža

veliki → kamenom čipkom ispunjen okrugao prozor na fasadama gotičkih katedrala (sl. 153).

153 Pariz: *Notr Dam*, oko 1163. do oko 1197.

Riblji mehur

krivuljast gotski oblik → kamene čipke (sl. 191).

RENESANSNA ARHITEKTURA

od italijanske reči rinašita (rinascità = preporod), iskovane u 16. veku za umetnost onoga vremena (Vazari), u 19. veku (oko 1820) u francuskom prevodu je nastao pojam stila → renesansa, kojim je najpre nazvan razvoj u Italiji od 1420. do 1580. Pod pojmom »rinašita«, Vazari je podrazumevao preporod antike kojim je nadvladana → gotika kao građevinarstvo varvara (Gota). Zatim je došlo do podele na ranu renesansu, 1420–1480, visoku renesansu, 1480–1520, i kasnu renesansu, 1520–1580. U novije vreme postalo je uobičajeno da se poslednja faza smatra za odvojeni stil pod pojmom manirizma, što ipak smatramo za nesrećno rešenje, jer je arhitektura upravo toga vremena značila normiranje i kanonizovanje renesanse. Ono što je došlo posle 1580. označava se kao → barok, koji je takođe započeo u Italiji i u potpunosti se razvijao na osnovama renesanse. Kao najbolja definicija renesansne arhitekture u pogledu njenih idealnih ciljeva mogu važiti sledeće Paladijeve reči iz njegovih dela *Četiri knjige o arhitekturi (Quattro libri dell'architettura)* iz 1570: »Lepota će nastati iz oblika i odnosa celine prema različitim delovima, međusobnih odnosa delova i,

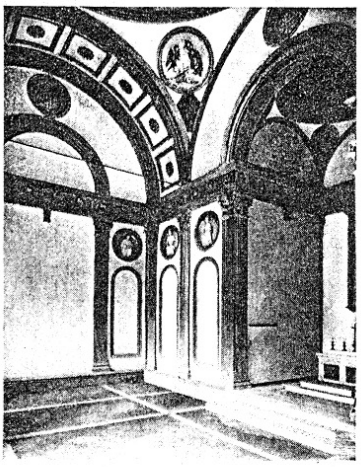

168 Firenca: *S. Kroče, Kapela Paci*, oko 1430–1444.

opet, delova prema celini; obličje može da izgleda kao celovito i potpuno telo na kojem je svaki deo usklađen sa drugim, a svi su potrebni da bi se komponovalo ono što nameravaš da stvoriš«.

Razvoj započet oko 1420. u Firenci poseže preko domaće → protorenesanse 11. i 12. veka (upor. → krstionica, sl. 127) za rimskom antikom i preuzima njene građevinske elemente (→ stubove, → pilastre, → arhitravni sklop, → timpane, itd), čime ponovo stiču važnost antičke, prema ljudskim → proporcijama određene mere koje su u gotici bile ukinute. Pionirski neimar Filipo Bruneleski započinje 1420. godine završne radove na jednom gotskom građevinskom zadatku; zidanje *kupole na katedrali u Firenci* (upor. → kampanila, sl. 107). Od oko 1430. do 1444. nastaje *Kapela Paci (Pazii) pri S. Kročeu (S. Croce) u Firenci*, široka pravougaona sala od oko 18:10 metara, sa srednjom kupolom i kvadratnim oltarskim prostorom (sl. 168). Na zidove projicirani okviri i podele pobuđuju utisak kao da je u pitanju → centralna građevina nekog → grčkog krsta. Ovo je odraz perspektivističkog gledišta. Zajedno s matematičarom Manetijem i nekim drugima, Bruneleski je pronalazač naučne centralne → perspektive. Harmonija (koncinitas — concinnitas) svih delova i lepota (beleca – bellezza) pojedinačnih formi su dva određena zahteva renesanse koji pretvaraju neko zdanje u »umetničko delo«. u *Bazilici S. Spirito* (sl. 169), započetoj 1444. godine, kao već pre toga u *S. Lorencu (S. Lorenzo)* (započetom 1421), preglednost, racionalnost i ljudska svest o proporciji prenose se na tradicionalnu crkvenu formu, pri čemu se ostvaruje omiljena ideja o centralnoj građevini u istočnom delu oko kvadratnog → ukrasnog prostora prekrivenog kupolom. Ravno prekriveni → srednji brod je put koji vodi do toga centra. U liku Leona Batiste Albertija pojavljuje se arhitekt koji se najjače osećao kao umetnik u novom smislu. Kao teoretičar, on je u svojim knjigama *O građevinarstvu (De la aedificatoria)* koje su završene oko 1450. i koje se zasnivaju na deset Vitruvijevih knjiga *O arhitekturi (De architectura)* ponovo otkrivenih 1414, postavio osnove građevinarstvu. Njegovi nacrti obuhvataju profane i sakralne zgrade. U periodu 1446–1451. nastaje nezavršen *Palaco Ručelaj (Palazzo Rucellai) u Firenci* na čijoj su fasadi prvi put bili upotrebljeni pilasterski redovi prema sistemu *Koloseuma* (sl. 170). Fasada je zid-slika sa linearnim projekcijama. »Beleca« i »ornamenti«, u koje se ubrajaju pilastar i arhitravni sklop, glavni su elementi arhitekture za Albertija. Oni su podvrgnuti aritmetičkom poretku koji je povezan s muzičkim → proporcijama. Nedostaje dvorište koje ima *Palaco Mediči-Rikardi (Palazzo Medici-Riccardi) u Firenci* čije je građenje 1444. započeo Mikeloco, a što postaje pravilo (upor. → arkada, sl. 3). Alberti se vratio na rimske uzore još više kod *S. Andree (S.*

169 Firenca: *Bazilika S. Spirito*, započeta 1444, presek i osnova

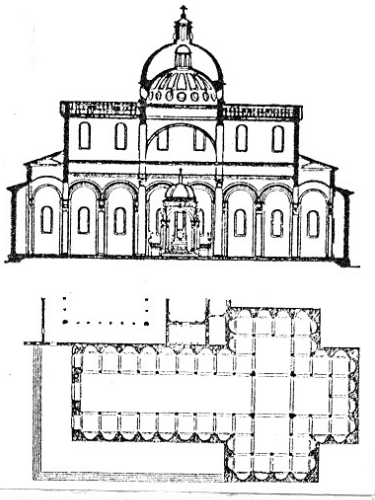

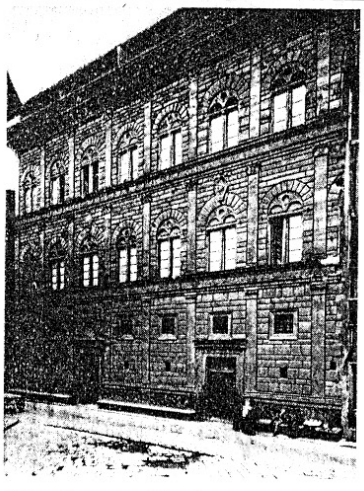

170 Firenca: Alberti, *Palaco Ručelaj*, 1446–1451.

171 Mantova: Alberti, *Bazilika di S. Andrea*, od 1472. do 18. veka

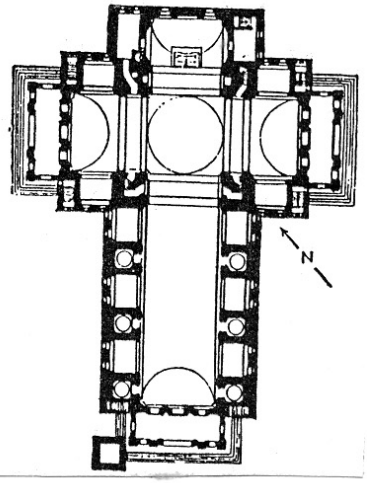

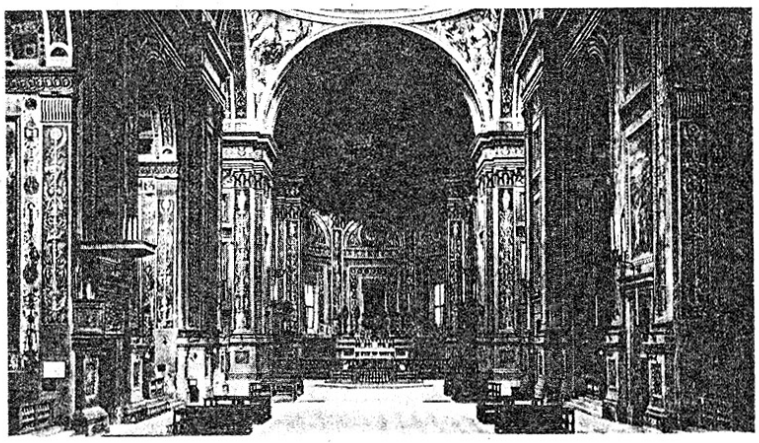

172 Mantova: Alberti, *Bazilika di S. Andrea*, od 1472. do 18. veka

Andrea) u Mantovi, čime je stvorio tip crkve (sl. 171, 172), koji će preovladavati u budućnosti. Izradio je nacrt poluobličasto zasvođene crkve-dvorane sa po tri poluobličasto zasvođene bočne kapele, s jednakim poprečnim kracima i pravougaonim horom, s tamburnom kupolom iznad → ukrsnog prostora, tako da istočni delovi opet grade dominantnu centralnu građevinu. Plan je nastao 1470, građenje je počelo 1472, ali je završeno tek u 18. veku. Zamisao je inspirisana rimskim → termama i *Konstantinovom bazilikom.* Zidovi predstavljaju niz međusobno zahvaćenih → trijumfalnih lukova čiji oblik i proporcije određuju fasadu.

Samo nešto kasnije, 1485–1491, Đulijano da Sangalo sa *S. Marija dele Karčeri (S. Maria delle Carceri) u Pratu* gradi čistu centralnu građevinu (sl. 173) kojom je ostvaren renesansni ideal da se prostor i omotač ravnomerno razviju iz centra i dovedu u puni sklad. Ravnina zidova i linearni karakter svih ornamenata unutra i spolja su, pri svemu tome, još karakteristike rane renesanse. Ispunjavanje oblika nabujalim plastičnim životom nije usledilo u Firenci nego u Rimu. Sangalo je sa *Vilom Mediči (Villa Medici) u Pođo a Kajanu* kraj Firence, podignutom oko 1480. pružio rani primer neutvrđenog zemljišnog poseda, »vile«, koja je u kasnijim vekovima, pa sve do danas, predstavljala važan arhitektonski zadatak. Pri tome je razvio zatvoren »apartamento« (»appartamento«) od više soba — odlučujući oblik stana u budućnosti.

Od 1482. do 1499. živeo je Leonardo da Vinči u Milanu, gde je bio u uskoj vezi sa Donatom Bramanteom. On se u mnogim skicama bavio centralnim zgradama, a da nijednu nije sagradio. Jedan list sa crtežima u Vindzoru (sl. 174) pokazuje primere kako se iz krugova, kvadrata i osmougaonika kroz mnogostruke kombinacije razvijaju velelepne zgrade. Sa svih strana podjednako pregledna zdanja premašuju po organskom sastavu i plastičnosti građevine koje je u isto vreme podizao Bramante u Milanu. Tek posle preseljenja u Rim 1499, Bramante je Tempijetom (Tempietto) u dvorištu *S. Pjetra (S. Pietro) u Montoriju* (iz 1502–03) dao zgradu kao uzor novog pravca koja je po čistoti, jednostavnosti i klasičnosti ostala neprevaziđena (sl. 175). Ona se savršeno organski povezano uzdiže sa postolja od tri stepeničaste ploče do → laterne, čemu odgovara i obrada korpusa koja je sve površine i linije pretvorila u plastičnu formu. Istoj kristalnoj jasnoći pripada centralna građevina *S. Marije dela Konsolacione (S. Maria della Consolazione) kod Todija* (1506. ili 1508. do 1608) čiji nacrt možda potiče od Bramantea (sl. 176). I bez ulaska u crkvu, unutrašnjost se tačno može predvideti na osnovu spoljne gradnje, toliko je eksterijer odraz celokupnog organizma koji dejstvuje iz-

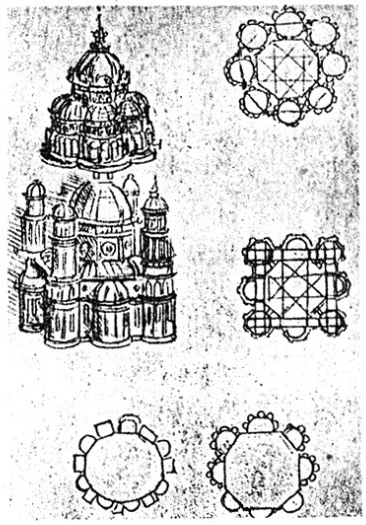

174 Leonardo da Vinči, Crtež

175 Rim: Bramante, *Tempijeto S. Pjetro* u Montoriju, 1502–1503.

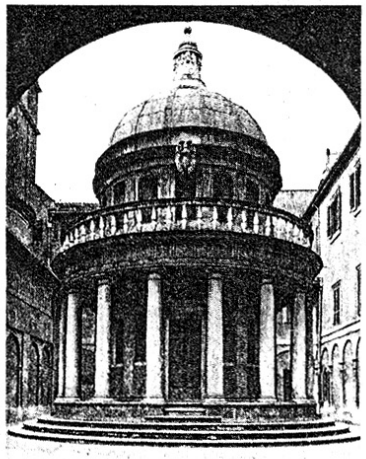

173 Prato: Sangalo, *S. Marija dela Karčeri,* 1485–1491. (po H. Kepfu)

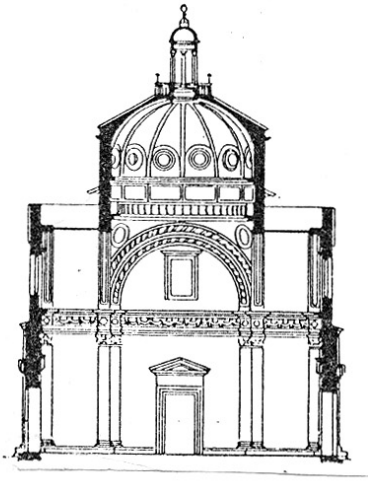

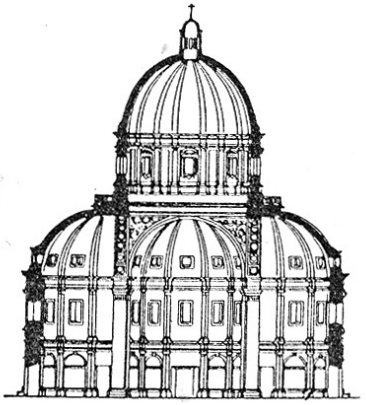

176 Todi: *S. Marija dela Konsolacione,* 1506/08–1608. (po H. Kepfu)

nutra. U 1506. godini položen je kamen-temeljac za novogradnju *Svetog Petra u Rimu* prema Bramanteovom planu (sl. 177). Polazna forma bio je kvadrat u koji je upisan → grčki krst čiji kraci sa plitkim lukovima strče izvan strana kvadrata. Ostali ugaoni prostori su ispunjeni manjim centralnim zdanjima sa kupolama. Iznad ojačanih uglova trebalo je da se uzdižu tornjevi. Osnova ne pokazuje više nikakve ravne zidne površine, nego prostorno-plastično izdubljivanje pomoću niša koje se ponavljaju i do najmanjih struktura.

Do Bramanteove smrti bili su završeni stupci ukrsnog prostora zajedno s veznim polukružnim lukovima i već je bio započet rad na jednom delu kontra stubaca. Taj nedovršeni deo, koji su razni sledbenici samo malo izmenili, preuzeo je Mikelanđelo kad mu je bilo povereno rukovođenje građenjem 1546. godine. Već podignutim delovima bila je predodređena veličina zgrade (dužine i širine po 137,5 m, prečnik kupole 42 m). Kao što osnova pokazuje (sl. 178), otpale su nesagledljive sporedne prostorije i ugaoni tornjevi; unutrašnjost je toliko pojednostavljena da su prostor i njegova »ljuska« postali jedno. Smanjenjem udubljenja za niše ojačani su zidovi a da pri tom nisu postali ravne površine. Njihova plastično-telesna punoća najbolje se može prepoznati na spoljnom izgledu sa zapadne strane (→ barok, sl. 5). Dinamika građevinskih korpusa i formi toliko je pojačana prema svim ranijim da se može pretvoriti u uskovitlani pokret. Time su stvorene osnove za barok. Prilikom uređenja *Kapitola u Rimu* (→ kolosalni red, sl. 123), Mikelanđelo je izvršio isti proces dinamizacije time što je fasade bočnih palata (1563. počelo je zidanje *Palaco dei Konservatori – Palazzo dei Conservatori* s desne strane) raščlanio kolosalnim pilastrima, a u trapezni oblik trga upisao oval sa zvezdastom šarom čija je latentno uzdržana zategnutost upravljena ka zgradama koje nadiru. Uska strana trapeza otvara se prema gradu i sa njim je povezana velikim otvorenim stepeništem, »kordonatom«. To shvatanje trga kao jedinstvenog organizma moralo je na kraju dovesti do toga da se i grad shvati kao organizam. U stvari, još u 16. veku ostvarena je prvi put takva gradska celina, *Palmanova u Venetu* iz 1593, pošto su u ranoj renesansi najpre bili izgrađeni idealni planovi. Koliko su inače rimske palate prema firentinskim iz 15. veka smatrane za plastično brižljivo oformljena građevinska tela, pokazuje *Palaco Vidoni-Kafareli (Palazzo Vidoni-Cafarelli,* oko 1520. do 1525) koja se, prilično problematično, pripisuje Rafaelu i, na jedan novi način, *Palaco Farneze (Palazzo Farnese,* sl. 179) od Antonija da Sangalo Mlađeg, započet 1541, što ga je posle 1546. završio Mikelanđelo; od njega potiču impresivni obodni venac i naglašavanje srednje ose. Nizovi prozora ne deluju više kao linearni »ornamenti«, nego kao plastična raščlanjavanja istisnuta iz mase zidova.

Đakomo Baroci da Vinjola koji pripada sledećoj generaciji pružio je isusovačkom crkvom *Il Džezu (Il Gesù) u Rimu* (sl. 180), započetom 1568, klasično rešenje onoga što je Alberti nagovestio bazilikom *S. Andrea u Mantovi* (upor. sl. 171, 172). Potpuno spajanje centralne i longitudinalne građevine omogućilo je da *Il Džezu* postane uzor mnogobrojnim crkvama iz 17. i 18. veka u celoj Evropi. Fasada (→ barok, sl. 6) koju je do 1583. sagradio Đakomo dela Porta, naročito jasno ukazuje na princip organske arhitektonske koncepcije. Po dominantnoj središnjoj osi odvija se uzdizanje, uz istovremeno bočno širenje kroz stepenasto smicanje po strani, tako da su horizontalno i vertikalno nerazrešivo spojeni.

Rim je s visokom renesansom postao umetnički glavni grad Zapada. Pored toga se u Venetu s Venecijom i Vičencom najavljuje jedan novi centar. Sa *Librerija Vekija (Libreria Vecchia)* sagrađenom 1536–1582. u *Veneciji* na Pjaceti preko puta *Duždeve palate,* Jakopo Sansovino je stvorio veselo, otvoreno i svečano majstorsko delo koje, nasuprot rimskoj veličanstvenosti, ističe dekorativnu raskoš. Primena tog formalnog principa i na *Markov trg* načinila je od njega i Pjacete dve najsjajnije »svečane sale« zapadnjačkog urbanizma. Kao što je Vinjola u Rimu iz iskustava prve generacije visoke renesanse izvukao suštinu koja je značila teorijsku i praktičnu »kanonizaciju«, u severnoj Italiji se to dogodilo posredstvom Andrea Paladija. Njegovo glavno teorijsko delo *Četiri knjige o arhitekturi (Quattro libri dell'architetture)* iz 1570, pored Vitruvija i Vinjoline knjige o stubovima spadalo je u pribor arhitekte sve do 19. veka. Njegovo najznačajnije crkveno zdanje je *S. Đorđo Mađore (S. Giorgio Maggiore) u Veneciji* koje je započeto 1566, a koje je

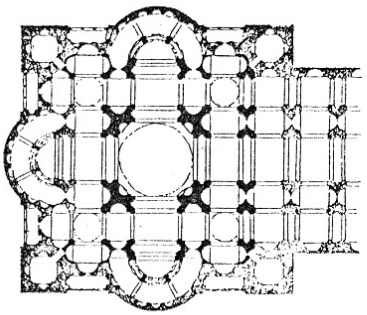

177 Rim: *Sveti Petar,* Bramanteov plan

178 Rim: *Sveti Petar,* Mikelandelov plan, 1546.

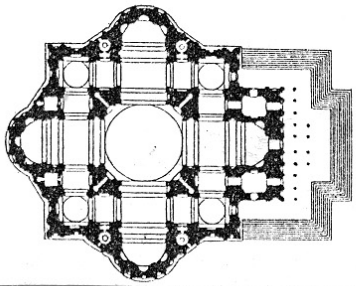

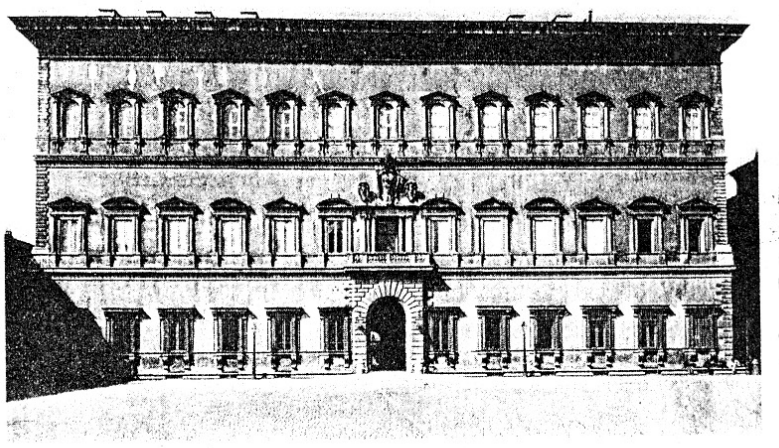

179 Rim: Sangalo Mladi, *Palaco Farneze,* započeta 1541.

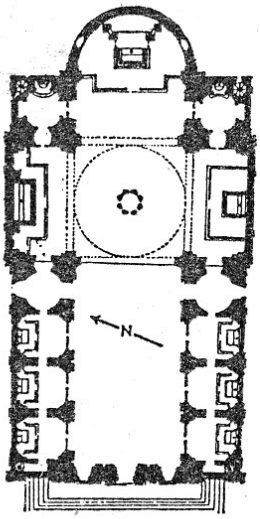

180 Rim: Vinjola, *Il Džezu*, 1568–1583.

1602–10. završio Vinčenco Skamoci (sl. 181). Kao i kod *Džezua*, longitudinalna i centralna građevina su međusobno povezane, s tim što je longitudinalna kuća trobrodna. Nasuprot strogom dostojanstvu rimskih građevina, opet se pojavljuje celina u uzburkanijoj i svečanijoj formi. Među njegovim veoma raznorodnim palatama u *Vičenci* odlikuje se *Palaco Kjerikati (Palazzo Chiericati,* 1550. do 1557), takođe nekompaktnim grupisanjem, što već nagoveštava barok. Uobičajena forma zatvorenog bloka je napuštena. Od mnogobrojnih Paladijevih vila treba pomenuti samo *Vila Rotonda (Villa Rotonda)* kod Vičence (sl. 182) započetu oko 1550. U kvadratno građevinsko telo upisan je krug; ispred četiri strane postavljena su predvorja na stubovima u obliku pročelja na antičkim hramovima. Unutrašnje prostorije oko dvorane sa kupolama pravilno su raspoređene kao »apartamenti«. Tako je i mala kuća privatnog čoveka izvan grada stekla potpun umetnički oblik.

182 Vičenca: Paladio, *Vila Rotonda*, započeta oko 1550.

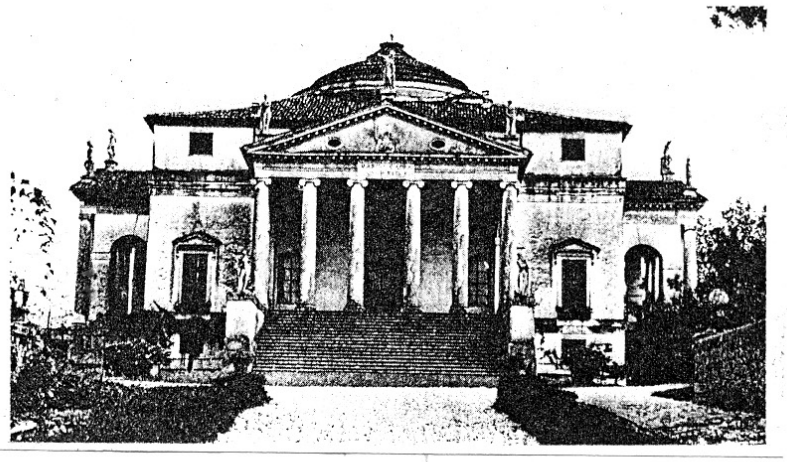

Preuzimanje renesanse izvan Italije odvijalo se različitom brzinom. Prethodila je → profana građevina, dok je crkvena arhitektura u prvo vreme ostala i dalje kasnogotska. Novim idejama najranije se priključila Francuska. Fransoa I je u Italiji brzo shvatio reprezentacione mogućnosti renesanse, pa je pored Leonarda pozvao više italijanskih neimara; najpre je podigao na Loari nekoliko zamkova među kojima je bio najluksuzniji nezavršeni *Lovački zamak Šambor (Chambort)* započet 1519. god. (sl. 183). Bogatstvo kula

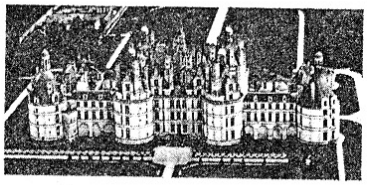

183 Šambor: *Lovački zamak*, izgled prema bašti, 1519.

potiče iz tradicije srednjovekovnih utvrđenih gradova, ali otvoreno i pravilno širenje fasade prema vrtu u potpunosti oduzima karakter tvrđave. Nasuprot tome opet stoji kasnogotska »zbrka« krovnih nadgradnji. Najvelelepniji »moderni« uređaj nalazi se u unutrašnjosti osnovnog zdanja: dvostruko zavojito stepenište koje vodi kroz sve spratove i otvara se prema četiri široka kraka → grčkog krsta. Taj jedinstven izum mogao bi se dovesti u vezu s jednom Leonardovom idejom. Još za vladavine Fransoa I, Pjer Lesko je počeo graditi pariski *Luvr* (→ atički sprat, sl. 4). Tri → rizalita sa → segmentnim zabatima raščlanjuju dvorišne fasade. Lesko je potpuno shvatio princip renesanse i za to pronašao sopstveni jezik koji se odlikuje manje zvučnom punoćom, a više uzdržanom elegancijom. Da je ta građevina završena u obliku kvadrata, ona bi zauzimala četvrtinu današnje površine koja je nastala proširenjima u 17. veku.

Međutim, *Eskorijal (Escorial) kod Madrida* (sl. 184) vraća se najstrožem renesansnom opredeljenju. Povezivanjem zamka, samostana i centralne crkve obuhvaćene su ideje sakralne i profane arhitekture kasne renesanse i protivreformacije. Filip II je naložio Huanu Bautisti de Toledu i Huanu de Hereri da podignu potpuno pravilno zdanje zatvoreno u pravougaonik (1563–1589). Najveću visinu dostiže vrh visoke tamburne crkvene kupole. Po osnovi i po spoljnom izgledu crkva predstavlja longitudinalnu građevinu koja u unutrašnjosti, međutim, izgleda kao centralna zgrada na grčkom krstu. Kao i u

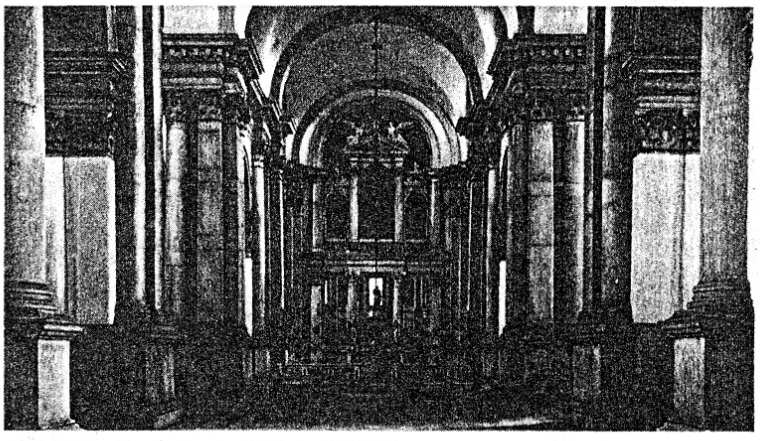

181 Venecija: *S. Đorđo Mađore*, 1566–1602/10. (započeo Paladio, završio Skamoci)

184 De Toledo/de Herera, *Eskorijal* kod Madrida, 1563–1589.

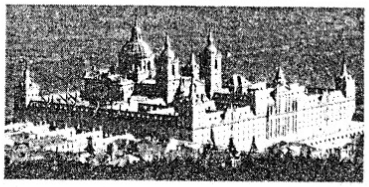

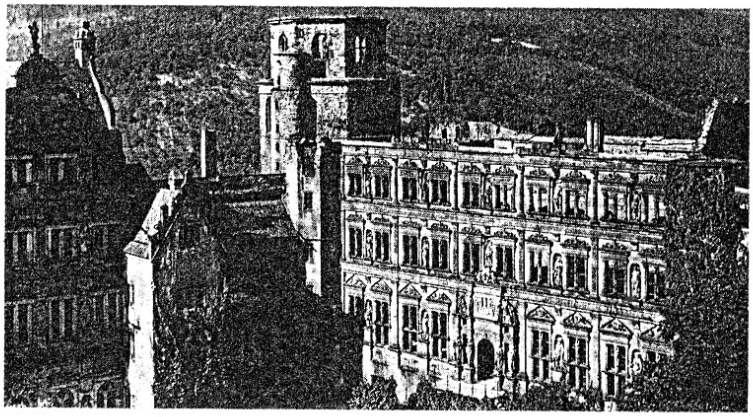

185 Hajdelberg, *Dvor*, trakt Othajnrihsbau, 1556–1559.

Italiji (upor. *Il Džezu i S. Đorđo Mađore (S. Giorgio Maggiore)* time su povezani zahtevi protivreformacije da mora postojati longitudinalna kuća po staroj hrišćanskoj tradiciji, sa svim onim do čega je renesansi bilo naročito stalo.

Prema *Eskorijalu* bez ukrasa, trakt *Othajnrihsbau (Ottheinrichsbau) dvora kod Hajdelberga*, započet 1556. deluje kao dekorativno remek-delo nekog umetničkog zanatlije (sl. 185). Gusto ispunjen raspored na fasadi odgovara bogatom ornamentu. U stvari, i knjige o arhitekturi i ornamentima bile su uzor, ali ne i neposredna iskustva stečena na italijanskim građevinskim ostvarenjima. Taj ornamentalni pravac dejstvuje još duže vreme, kao što pokazuje *Kuća lovca na pacove (Rattenfängerhaus) u Hamelnu na Vezeru* iz 1602. (sl. 37). Prvo nemačko građevinsko delo koje je u potpunosti shvatilo i na svoj način ostvarilo principe renesanse u promišljenosti organizma i skladu enterijera i eksterijera bila je *Gradska većnica (Rathaus) u Augzburgu* (1615. do 1620) Elijasa Hola koji je, prema sopstvenim rečima, želeo da realizuje »herojski ideal« (sl. 186, 187). Pre nego u Nemačkoj, renesansa u Holandiji je pronašla srazmerno čistu formu. Reprezentativna *Većnica u Antverpenu* (1561–1565) Kornelisa Florisa bila je dugo uzor za mnoge gradove severnog obalskog područja (sl. 188). U crkvenoj gradnji u zemljama izvan Italije, gotika je delovala još čitav vek (izuzetak *crkva u Eskorijalu).* Tek kasnije je prva nemačka isusovačka crkva *Sveti Mihael (St. Michael) u Minhenu* (1583–1597) po uzoru na *Il Džezu u Rimu* podignuta kao renesansno zdanje (sl. 189). Na poluobličasto zasvođenu dvoranu, široku preko 20 m, sa po četiri bočne poluobličaste prostorije, priključuje se uvučen

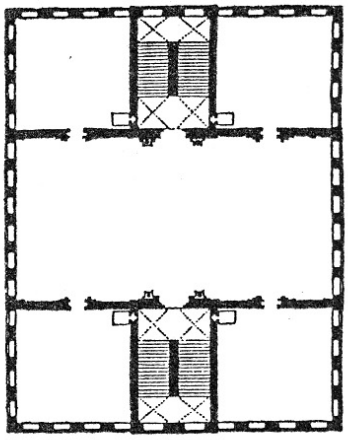

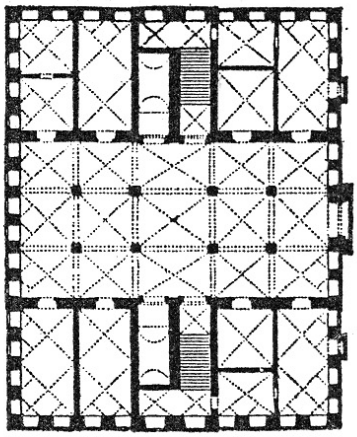

186 Augzburg: Hol, *Gradska većnica*, 1615–1620.

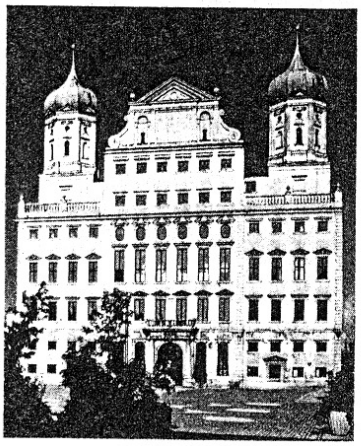

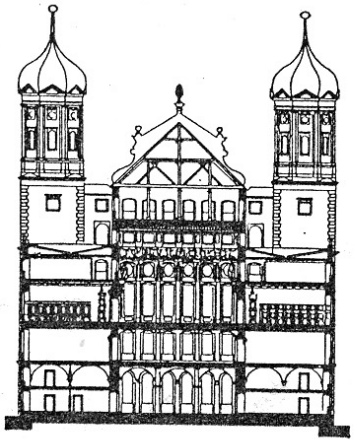

187 Augzburg: Hol, *Gradska većnica*, presek i osnova prizemlja i drugog sprata

188 Antverpen: Floris, *Većnica*, 1561–1565.

dubok hor. Otpadanje pravog bočnog broda i kupole iznad ukrsnog prostora ukazuje na to kako je još bio nepoznat glavni problem renesanse: zamisao o centralnoj građevini.

Istovremeno sa *Augzburškom većnicom* nastala *Benkviting Hauz (Banqueting House,* 1619–1622), palate *Vajthol (Whitehal Palace) u Londonu* Inigo Džonsa može se uzeti kao otelovljenje renesanse u Engleskoj (sl. 190). Džons je pošao od Paladija, preuzevši njegov dvospratni raspored fasade s naglašenim srednjim rizalitom. Nastala je građevina klasične savršenosti kod koje mirovanje i pokret stoje u harmoničnoj ravnoteži, kompletan organizam u smislu renesanse. Ovo povezivanje sa Paladijem imalo je veliki znacaj za englesku arhitekturu 17. i 18. veka.

Činkvečento

(italijanski: cinquecento = 500), italijanski naziv za umetnost 16. veka.

Kaseta

udubljenje koje je većinom ukrašeno, a nastalo je ukrštanjem greda kao i ukrštanjem ojačanja svodova. Korišćeno na grčkim → hramovima, u → rimskoj arhitekturi, a kasnije počev od → renesanse.

Kvatročento

(italijanski: quatrocento = 400), u Italiji uobičajen naziv za umetnost 15. veka (rana renesansa).

Paladijanizam

pretežno u engleskoj arhitekturi od početka 17. veka nastalo ugledanje na zdanja Andrea Paladija; postojao i u Holandiji i severnoj Nemačkoj. Ponovo oživljavanje paladijanizma u 18. veku u Engleskoj i Veneciji, odatle se proširio na Nemačku, Rusiju i Severnu Ameriku (→ renesansa).

Perspektiva

projekcija vidne slike usmerene na tačku nedogleda. Linearna centralna perspektiva; pronađena je u firentinskoj ranoj renesansi u krugu Filipa Bruneleskija. Najpre su je uglavnom koristili slikari za crteže i slike, a počev od ranog 16. veka i za iluzionističke fasadne dekoracije (Holbajn) i, konačno, počev od 17. veka za postizanje utiska o velikim arhitektonskim prostorima. Perspektivno posmatranje delovalo je na arhitekte pri oblikovanju trgova

189 Minhen: *Sveti Mihael,* srednji brod, 1583–1597.

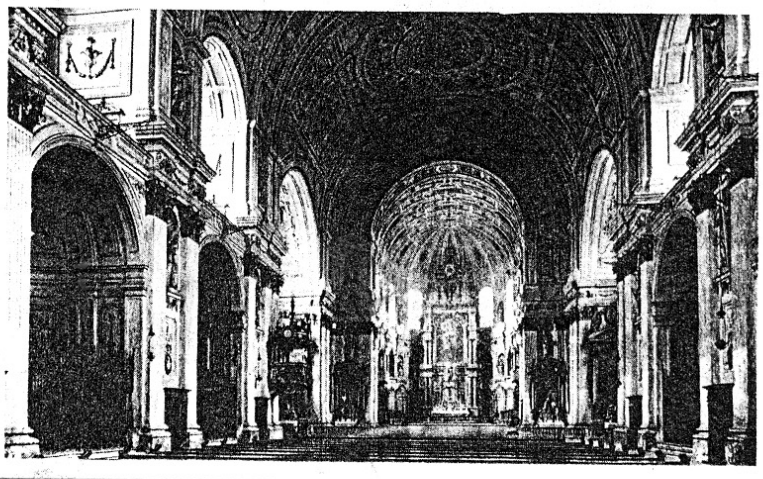

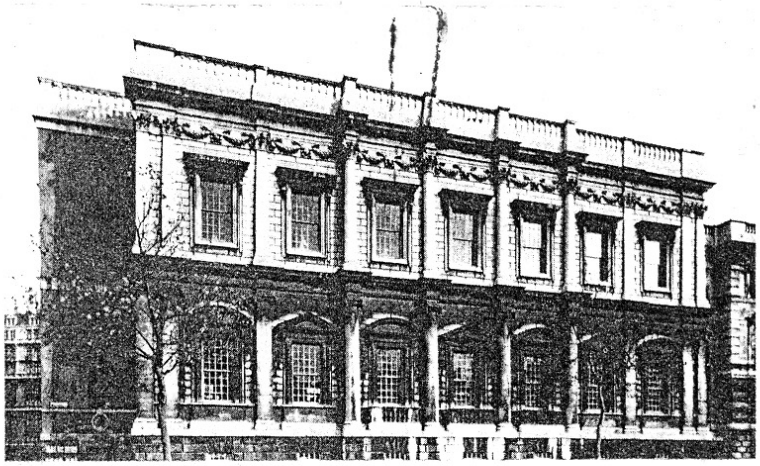

190 London: Džons, *Palata Vajthol, Benkviting Hauz,* Vestminster, 1619–1622.

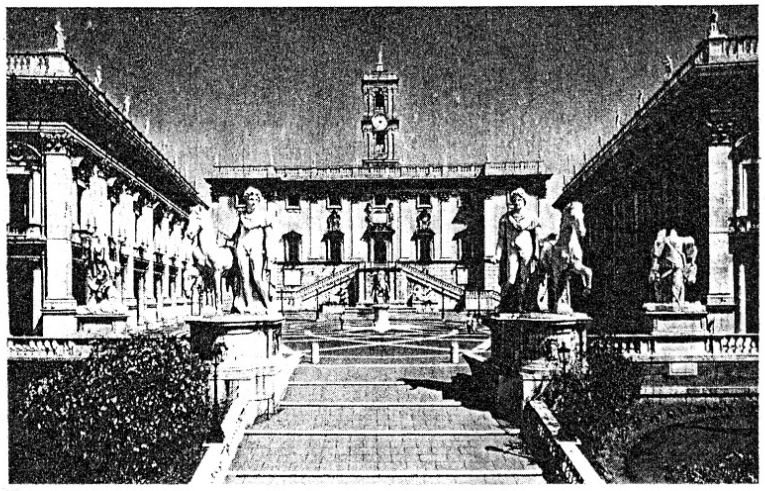

123 Rim: *Kapitol,* 1538–1654.

(Mikelanđelov *trg pred Kapitolom* → kolosalni red, sl. 123 i Berninijev *trg Svetog Petra u Rimu,* → barok, sl. 10), pri određivanju uličnih pravaca, pri urbanističkom planiranju (Karlsrue i drugi gradovi, i u → vrtnoj arhitekturi. U toku 19. veka to perspektivno gledanje gubi dotle važeći značaj.

Protorenesansa

(predrenesansa), naziv za firentinsko neimarstvo 11. i 12. veka (upor. → krstionica, sl. 127 → romanika).

NEKOLIKO PODATAKA O BIROU ARD

Biro za arhitektonsko projektovanje, istraživanje i edukaciju "ARD", (Architectural Research and Design) osnovan je 1990 god. kao porodični biro porodice Čanak u kojoj se desilo da su se svi članovi orijentisali prema arhitektonskoj profesiji. Biro se bavi arhitektonskim projektovanjem (stambene zgrade i prateći sadržaji), istraživanjem (komunalna infrastruktura i kvalitet stanovanja) i edukacijom (kursevi i seminari).

U okviru edukativnih aktivnosti održava se i Pripremni tečaj za studije arhitekture, koji ulazi u 17-stu godinu svog rada. Nastava se realizuje isključivo samofinansiranjem polaznika, bez dotacija sa strane. Veliku pomoć, medjutim, pružaju nam pojedine radne organizacije, koje u III trimestru dozvoljavaju korišćenje svojih većih prostorija za crtanje enterijera, a medju koje spadaju:

- Institut za ispitivanje materijala Srbije, Beograd,
- Beogradski Sajam, Beograd
- "Sava" Centar, Novi Beograd,
- JAT, Novi Beograd,
- Gradjevinski fakultet, Beograd, i dr.

Svima onima koji su nam na ovaj način pomogli, toplo se zahvaijujemo.

Direktor Biroa "ARD" je Miloš Čanak,d.i.a.,koga u periodu privremene odsutnosti (specijalizacija u inostranstvu), zastupa Dr.Mihailo Čanak d.i.a. Miloša Čanka arhitektu ne treba zameniti sa Prof. Dr. Milošem Čankom dipl. matematičarem, koji na tečaju vodi predmet rnatematika.

Aktivnosti u birou vezane za primenu računarskih tehnika vodi G. Srdjan Ilić, student, dok je digitalni sistem oformio G.Ilija Pavlović režiser.

SADRŽAJ BILTENA 13/99

- Rezultati prijemnog ispita Generacije 1998/99 str. 1
- Program pripremnog tečaja za studije arhitekture za školsku 1999/2000 godinu str. 7
- Da li ste sigurni u izbor svoje profesije? str. 10
- Odnos nastavnika i učenika u toku nastave na tečaju str. 11
- Stambeno-poslovna zgrada u Loznici str. 15
- Mali leksikon arhitekture III deo str. 21
- Nekoliko podataka o birou "ARD" str. 32

Izdavač: Biro za arhitektonsko projektovanje, istraživanje, i edukaciju "ARD", Beograd, Zmaj Ognjenog Vuka 4
Tel. (011) 36.91.787,
EMail: smika@EUnet.yu
Urednik: Dr. Mihailo Čanak, d.i.a.

Ovaj broj Biltena je umnožen u 100 primeraka i distribuira se besplatno svim polaznicima Pripremnog tečaja za studije arhitekture, kao i poslovnim prijateljima Biroa "ARD". Septembar 1999.

BLAGOTVORNE POSLEDICE NAŠIH PEDAGOŠKIH METODA

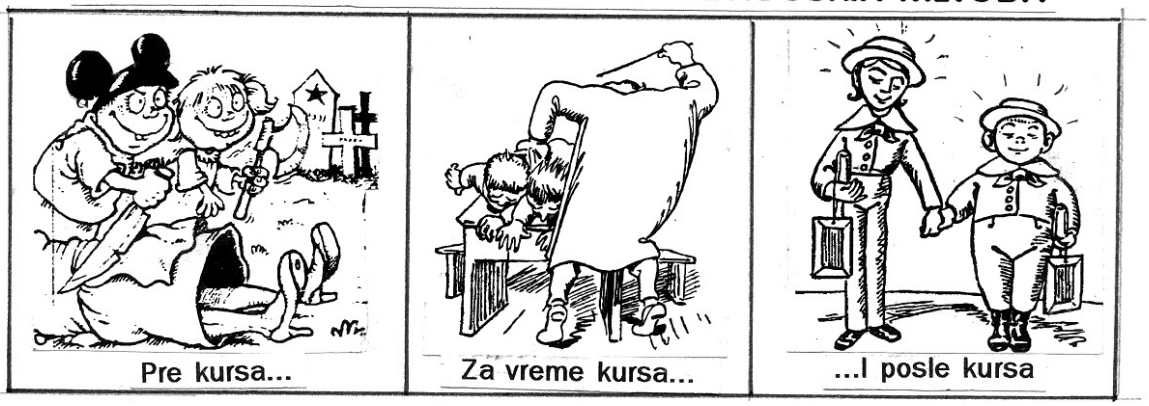

Pre kursa... Za vreme kursa... ...I posle kursa